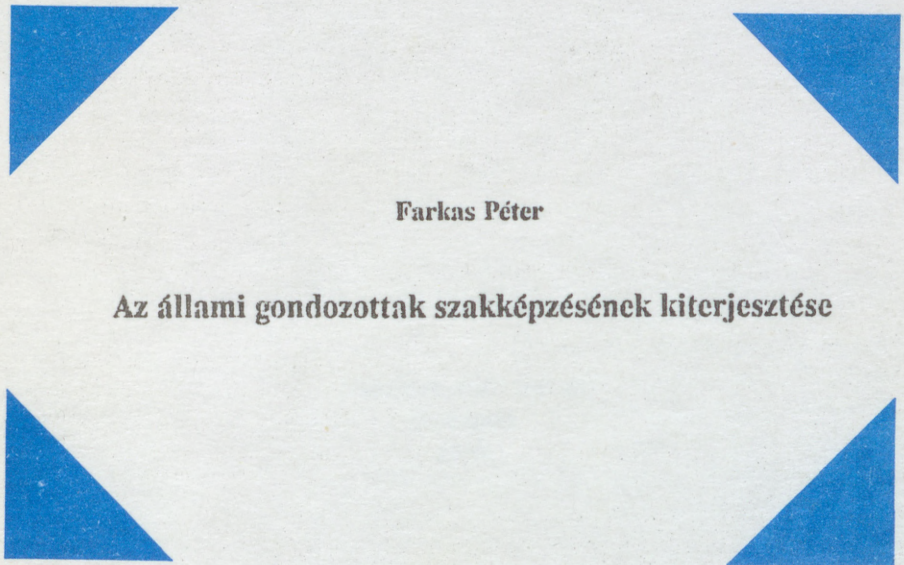

MC
110.404

Kutatás közben

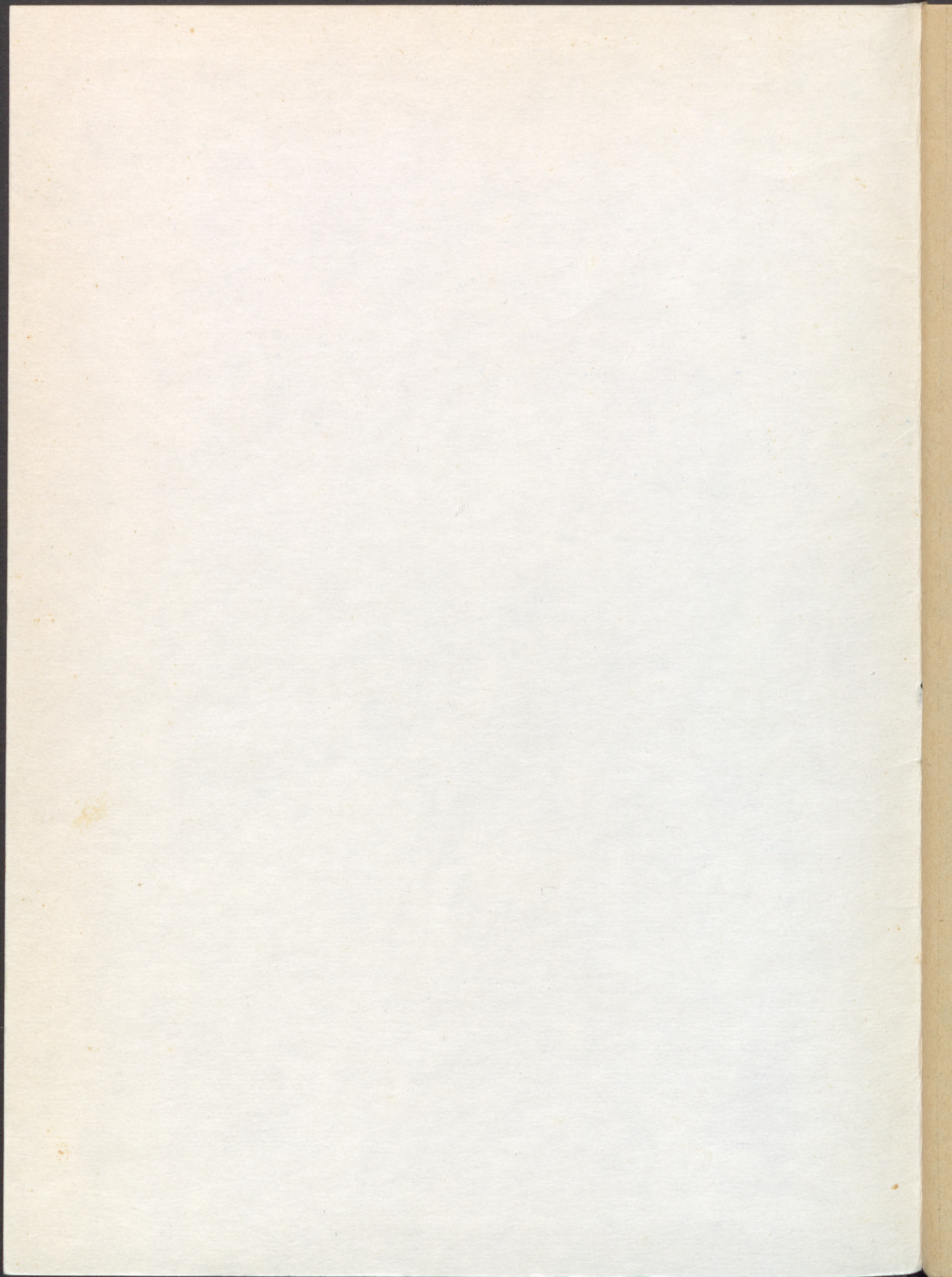
Oktatáskutató Intézet * Hungarian Institute for Educational Research

Research papers

Farkas Péter

Az állami gondozottak szakképzésének kiterjesztése

AZ ÁLLAMI GONDOZOTTAK SZAKKÉPZÉSÉNEK KITERJESZTÉSE

**Irtta:
Farkas Péter**

**Oktatáskutató Intézet
Budapest
1990.**

Kutatás közben
Az Oktatókutató Intézet sorozata

Sorozatszerkesztő
Junghaus Ibolya

A tanulmány a Szociális- és Egészségügyi Minisztérium felkérésére készült.

MC 110 404

1990

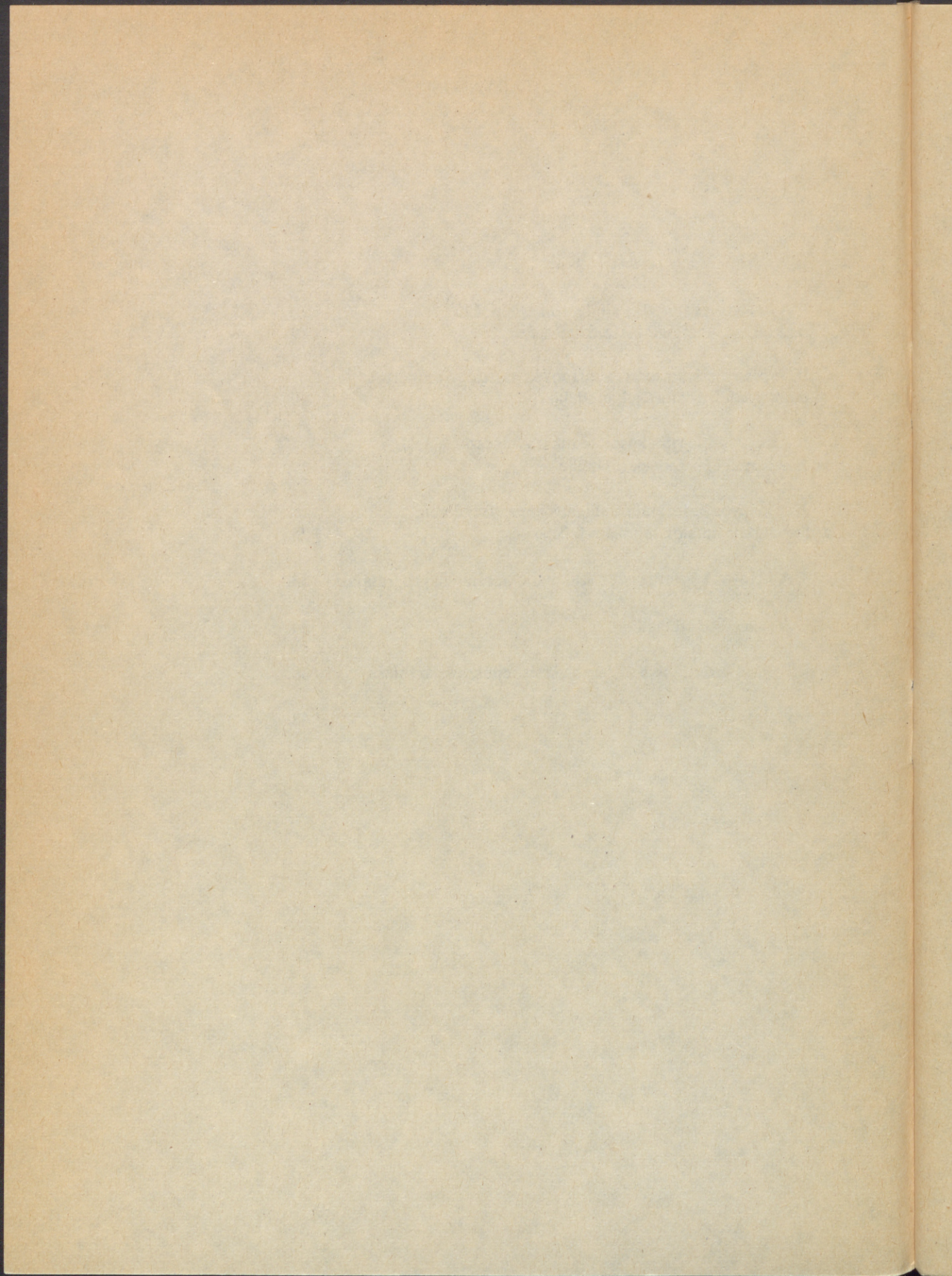
ISBN. 963. 404. 1906

Oktatókutató Intézet
ISSN 0865-4409

Edukáció Könyvkiadó, Budapest, 1990 (Pf.427 Bp.1395)
Felelős kiadó: Nagy József
Szerkesztőségvezető: Géczi János
Műszaki vezető: Pass Zoltán
Technikai szerkesztő: Babusik Ferenc
Terjedelem: 3,5 A/5 ív
Készült az Oktatókutató Intézet nyomdájában
Példányszám: 500

TARTALOM

	Oldal
Bevezetés	5.
I. A hiányos és formális általános képzettségű fiatalok szakmai oktatásának helyzete	9.
II. A hiányos és formális általános képzettségű csoportok munkára felkészítésének modelljei	19.
1. Az értelmi fogyatékosok munkára felkészítésének és szakmai képzésének modellje	19.
2. A hiányos és formális általános képzettségű nem fogyatékos fiatalok munkára felkészítése	25.
3. A hiányos képzettségűek szakmai oktatásának programja	33.
4. A szociális szakmák	34.
III. Következtetések a hazai rendszer fejlesztése számára	36.
Irodalom	43.

Bevezetés

A nyolcvanas évek közepére sikerült elérnünk, hogy az évjáratok több, mint 90%-a az általános iskola befejezése után a középfokú iskolában folytatja tanulmányait.(1)

Az alapiskolát sikeresen befejezők és a középfokon továbbtanulók aránya nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő. A tanulmányaikat befejező középiskolások között azonban nagyon magas a lemorzsolódók aránya. 1989-ben a gimnazisták 11,8%-a, a szakközépiskolások 18,5%-a, a szakmunkástanulók 25,4%-a tartozott ebbe a csoportba.(2) Jellemző képet ad a helyzetről az ifjúsági munkaerőforrás képzettségszerkezete. (3)

IFJUSÁGI MUNKAERŐFORRÁS 1988 *

Munkaerőforrás (1000 fő)	ebből		
	férfi	nő	
Felsőfokú intézményben végzett	14,5	6,8	7,7
Középiskolát végzett, illetve felsőfokú oktatási intézményből kimaradt	34,4	14,5	19,9
Ebből: gimnáziumot végzett	9,5	2,6	6,9
szakközépiskolát végzett	24,9	11,9	13,0
Szakmunkásvizsgát tett	51,0	33,9	17,1
Gép- és gyorsíró iskolát végzett	2,0	-	2,0
Egészségügyi szakiskolát végzett	1,4	-	1,4
Az általános iskolát befejezte és tovább nem tanult, illetve középfokú oktatási intézményből kimaradt	27,6	12,4	15,2
Az általános iskolai tanulmányait nem fejezete be, 16. életévét elérte	7,4	3,5	3,9
Összesen	138,3	71,1	67,2
Ebből: szakképzett	93,8	52,6	41,2
szakképzetlen	44,5	18,5	26,0

A szakképzetlenek (gimnáziumot végeztek, általános iskolát befejezett, tovább nem tanult, illetve a középfokú oktatási intézményekből kimaradt fiatalok és az

* Az oktatási intézmények nappali tagozatáról az év folyamán kilépő -- tovább nem tanuló -- fiatalok száma.

általános iskolát be nem fejezők) létszáma 44,5 ezer fő volt, arányuk az ifjúsági munkaerőforrásban 32,2%.

Felvetődik a kérdés: indokolt-e a gimnáziumi érettségizetteket a szakképzetlenek közé sorolni.

100 érettségizett fiatalnak 1983-ban még 68 munkahelyet, 1985-ben 46 munkahelyet, 1987-ben 40 munkahelyet kínáltak fel.(4) 100 általános iskolát végzett szakképzetlen fiatalra ugyanekkor 1983-ban 159, 1985-ben 117, 1987-ben 104 felkínált munkahely jutott. Az adatok alapján arra következtethetünk, hogy a munkaerőpiac egyre kevésbé fogadja el az érettségizett szakképzettséggel.

Az elmúlt években minden képzettség-típus iránt csökkent a munkaerőpiaci kereslet. A gazdaságpolitika a vállalatokat a bérszabályozás módosításával a létszámok csökkentésére ösztönzi. A sajtóban megjelent közlemények szerint növekszik azoknak a vállalatoknak az aránya, amelyek a közeljövőben nem kívánják pályakezdő fiatalokat felvenni. Ma, amikor évente változik a szabályozórendszer, nagyon nehéz prognosztizálni a közeljövőben várható eseményeket. A jelenlegi tendenciák folytatódása esetén (stagnáló gazdaság, a belső fogyasztás visszafogása, óvatos racionalizálás, a veszteséges vállalatok költségvetési támogatásának további fenntartása vagy kis mértékű csökkentése) a szakképzett fiatalok elhelyezkedési lehetőségének további lassú romlására, a szakképzetlen fiatalok elhelyezkedési lehetőségének nagymértékű romlására kell számítanunk.

Ha azonban megszűnik a veszteséges vállalatok költségvetési támogatása, s ugyanekkor nem sikerül kompenzáló mechanizmusokat kiépíteni, a belső piac további szűkülésére, az infláció emelkedésére, egy sor vállalat összeomlására és a munkaerő iránti kereslet csökkenésére kell számítanunk. A "gazdasági szerkezetváltás", ha az automatizálásra, a "jobkiller" technológiák terjesztésére támaszkodik, ugyancsak tömeges munkahelymegszűnéseket vonhat maga után. A kilencvenes években lépnek munkaerőpiacra a hetvenes évtized közepén született nagy létszámú évjáratok.

A piacok szűkülése, a technológiai fejlődés és a demográfiai tényezők nagy valószínűséggel lehetetlenné teszik a szakképzetlen fiatalok munkaerőpiacra lépését. Kilátástalan helyzetbe kerülhet néhány hátrányos helyzetű csoport, elsősorban a fogyatékosok, a cigány fiatalok és az állami gondozottak.

Az állami gondozottak iskoláztatásának és a munkaerőpiaci beilleszkedésének helyzetét nem vizsgálhatjuk a teljes évjáratok képzésének és munkavállalásának lehetőségétől függetlenül. Részben azért, mert az állami gondozottak nagyrészt a családban nevelkedő fiatalokkal együtt tanulnak az iskolákban, másrészt azért, mert a családban nevelkedő fiatalokkal "versenyezve" szereznek meg kedvező vagy kevésbé kedvező munkahelyeket.

A munkahelyekért folyó verseny modellje szerint (5) a munkaadók számukra kedvező tulajdonságaik alapján rangsorolják a munkavállalókat. E tulajdonságok közül kiemelhető a képzettség, amely ismereteket és készségeket foglal magába, a képezhetőség és a szocializáció.

Magától értetődő módon mindig a legkedvezőbb képzettséggel, képezhetőséggel, szocializációval rendelkező fiatalokat veszik fel, illetve a legértéktebb tulajdonságokkal rendelkezőket bocsájtják el először. Azonos értékű tulajdonságokkal rendelkező jelentkezők esetében másodlagos szempontok, pl. életkor, nem, szár-

mazás alapján döntenek. A fiatalok, férfiak, magyarok általában kedvezőbb helyzetben vannak, mint a középkorúak, idősebbek, cigányok vagy nők.

Az állami gondozottak mind képzettségük, mind képezhetőségük és szocializációjuk szempontjából halmozottan hátrányos helyzetben lévőnek tekinthetők, tehát a munkarésor végére kerülnek, a legkedvezőtlenebb munkahelyeket szerzik meg és először veszítik el állásukat.

Képzettségük szintjére iskolázottságuk alapján is következtethetünk. A Szociális és Egészségügy Minisztérium munkatársa rendelkezésemre bocsájtotta Veres Sándor és Brezovszky László e tárgyról készített tanulmányát. (6)

A szerzők ismertetik az 1983-84-ben nagykorúvá vált állami gondozottak végzettségét.

Az 1983-84-ben nagykorúvá vált állami gondozottak iskolai végzettsége

Iskolai végzettség

Szintje	Megnevezése	(fő)
Alulképzettek	Analfabéta	165
	Kisegítő iskola	
	1-4 oszt.:	20
	5-7 oszt.:	65
	8.oszt.:	273
	Általános iskola	
	1-4 oszt.:	27
	5-7 oszt.:	177
	8. osztály	399
	Befejezetlen	565
	szakmunkásképző	
Felülképzettek		
	Szakmunkás	548
	képző	
	Szakiskola	19
	Befejezetlen	75
	középfiskola	
	Szakközépfiskola	37
	Gimnázium	12
	Adathiány	56
	Összesen	2438
Alulképzettek aránya		30,5%
Ált. isk. 8. o.		16,8%
Felülképzettek aránya		52,7%

Megítélésem szerint sem az általános iskolai végzettséget, sem a befejezetlen szakmai, ill. középfokú iskolát nem tekinthetjük megfelelő képzettségnek ill. felül-

képzettségnek. A munkaerőpiac egyre határozottabban körvonalazódó igényei szerint megfelelő képzettségi szint:

a szakiskolai végzettség	(19 fő)
a szakmunkás-végzettség	(548 fő)
a szakközépiskolai végzettség	(37 fő)
és a gimnáziumi végzettség	(12 fő)
Összesen:	(616 fő)

(Minta 2438 fő -- 56 fő adathiány = 2382 fő.)

Az 1983-84-ben nagykorúvá vált állami gondozottak mintájában a megfelelő képzettséggel rendelkezők aránya 25,8% volt. Az alulképzettek csoportja közel 1800 fő, két részre bontható. Hiányos általános képzettséggel rendelkeznek az analfabéták (165 fő), a kisegítő iskolában tanulók (338 fő), és az általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők. Végzettségük nem jogosítja őket a szakmunkásképzőben és a középiskolában a továbbtanulásra, s az általános- és kisegítő iskolában nem sajátították el azokat a készségeket és ismereteket, amelyek a szakmai ismeretek megszerzéséhez szükségesek.

Formális általános képzettségűnek tekinthetjük az általános iskola 8. osztályát befejezett tanulókat (399 fő), a szakmunkásképzőt be nem fejező fiatalokat (565 fő) és a középiskolából lemorzsolódókat (75 fő), tehát összesen 1039 főt, az adatokkal jellemzett minta 43,5%-át, akik ugyan végzettségük alapján jogosultak a középfokú oktatási intézményekben való továbbtanulásra, de az iskolában és a nevelőotthonokban nem sajátították el a szakmai ismeretek megszerzéséhez szükséges készségeket és ismereteket, pályaválasztásuk megalapozatlan, kommunikációs készségük gyenge, s nem rendelkeznek az iskolai és munkahelyi konfliktusok kezeléséhez szükséges technikákkal.

A hiányos általános képzettségű, ill. a formális általános képzettségű állami gondozott fiatalok szakképzésbe való bevonására elvben kiépíthető egy kb. 2000 fő/évjárat kapacitású rendszer. A kapacitás meghatározásakor azonban figyelembe vehetjük az állami gondozásból nagykorúsága elérése előtt kikerülő fiatalok szükségleteit is.

A formális és a hiányos általános képzettségű fiatalok aránya az ifjúsági munkaerőforrásban 25,3% (1988-ban), 35.000 fő. (Formális általános képzettségű 27.600 fő, hiányos általános képzettségű 7.400 fő. (7)

Feltételezhető, hogy az állami gondozott fiatalok speciális problémáitól függetlenül a kilencvenes évek első harmadában az ő részükre is lehetővé kell tennünk a szakképzésbe való bekapcsolódást.

Ma sincs az állami gondozott fiatalok szakmai oktatására elkülönült intézményrendszerünk. Ennek létrehozását a közeljövőben sem tartom kívánatosnak elsősorban azért, mert a célcsoport kicsinyége miatt ez a rendszer korlátozott számú foglalkozás oktatására vállalkozhatna, s így korlátozná az állami gondozottak pályaválasztási lehetőségeit.

Fent utaltam arra, hogy ma nagyon nehéz meghatározni, hogyan változnak az előttünk álló évtizedben a fiatalok munkavállalási lehetőségei. Előfordulhat, hogy csak a szakképzetlenek különösen hátrányos helyzetű csoportjai maradnak munka

nélkül, de nem zárható ki, hogy minden szakképzetlen, sőt a szakmai végzettséggel rendelkezők egy része is kívül reked a munkaerőpiacról.

Tanulmányomban ezért nem egy konkrét intézményrendszer paramétereinek leírására törekszem, hanem azoknak az eszközöknek a jellemzésére, amely a nyugat-európai államokban a hiányos és formális általános képzettségű fiatalok szakmai oktatására kialakultak.

Első lépésként vázolom a célcsoport szakmai oktatásának mai helyzetét.

A következő fejezetben kísérletet teszek az európai fejlesztések rendszerezésére. Ezután a külföldi tapasztalatok hazai értékesítésére teszik javaslatot. Végül a Szociális- és Egységügyi Minisztérium feladatait állítom sorba, amelyek az állami gondozott fiatalok szakmai oktatásba való bevonását lehetővé teszik.

I. A hiányos és formális általános képzettségű fiatalok szakmai oktatásának helyzete

A hiányos általános képzettségű fiatalok differenciált szakmai képzésére hazánkban nem épült ki megfelelő rendszer. Az érintett célcsoport (a kisegítő iskolát - - speciális általános iskolát -- látogatók és az általános iskolát be nem fejezők) viszonylag kis hányadát, a speciális általános iskola nyolcadik osztályát sikeresen befejezőket fogadja be a közelmúltban létrehozott speciális szakiskola intézménye. (v.ö.: Az 1983-84-ben nagykorúvá vált állami gondozottak közül 273 fő rendelkezett kisegítő iskolai végzettséggel -- a szakképzetlenül maradók 15,4%-a.)

A speciális szakiskola létrehozása előtt a kisegítő iskolai tanulók szakmai képzése a kisegítő iskolák továbbképző tagozatain történt.

E tagozatok szervezése nem volt kötelező. Az országban kilenc megyében egyáltalán nem volt ilyen jellegű oktatás. A statisztikai adatok szerint a kisegítő iskolát végzett tanulóknak 1983-84-ben mindössze 28%-a nyert felvételt a tagozatokra. (8)

A továbbképző tagozatokon általános és szakmai képzés folyt. A tanulók a két év alatt elsajátították a dolgozók általános iskolájának 7. és 8. osztályos tananyagát. A szakmai képzés nem volt egységes. Az oktatott szakmát, tevékenységet általában a közreműködő vállalat napi igényei határozták meg. A tanulók termelő munkát is végeztek. Nagy eltéréseket mutatott a munkaidő. Volt olyan továbbképző tagozat, ahol a gyerekek napi 4 órát dolgoztak, majd tanulni mentek, másutt 8 óra volt a napi munkaidő, s ezután következett az iskola. (9)

A két éves továbbképző tagozat elvégzése után a tanulók három bizonyítványt kaptak:

1. A továbbképző tagozat elvégzését igazoló bizonyítványt,
2. A Dolgozók Általános Iskolájának elvégzését igazoló bizonyítványt.
3. A vállalat által kiadott oklevelet, amely általában betanított munkás munkakör betöltésére jogosított, s amely csak az adott vállalatnál volt érvényes.

A továbbképző tagozatok, amelyek lehetővé tették a kisegítő iskolát végzettek számára a teljesértékű általános iskolai végzettség és a munkaerőpiacon értékesíthető szakmai ismeretek és készségek megszerzését, fontos előrelépést jelentettek.

Rendezetlen maradt azonban a fiatalok helyzete, akik a vállalat rész munkaidős dolgozói voltak, szervezetenként ugyanakkor az iskolához tartoztak. "Fegyelmi eljárás során elvonhatnak a tanuló béréből, aki tanulóbérlettel utazik, 4 Ft-ért ebédet, de betegsége esetén táppénzt kap, miközben a személyi igazolványába beírt foglalkozása tanuló. Gyári belépője szerint azonban betanított munkás, ugyanakkor a tanévzáró ünnepélyen két bizonyítványt kap; az üzemi ünnepségen jó munkájáért pénzbeli jutalmat, vagy beutalót a vállalati üdülőbe."

"A különböző vállalatok -- anyagi lehetőségeiktől és áldozatkészségüktől függően -- más-más ösztöndíjat adnak a tanulóknak. (10)

A továbbképző tagozatok nem voltak képesek a kisegítő iskolát végzett fiatalok szakmai oktatásának megoldására. A célcsoport kevesebb, mint 30%-át fogadták be. A Dolgozók Általános Iskolájának 7-8. osztályos műveltséganyaga, amelyet átadtak, részben sok ismétlést tartalmazott, részben nem vette figyelembe a fogyatékos fiatalok speciális igényeit. A szakmai képzés tartalmát az együttműködő vállalat napi érdekei határozták meg. Az így létrehozott kvalifikáció a külső munkaerőpiacon korlátozottan értékesült. A szakmai oktatás "gyógypedagógiai modellje" is hiányzott. Hiányzottak a speciálisan képzett szakemberek. A tanulók gyakorlati munkáját sem szabályozták. Nem érvényesült az az elv, amely szerint a fiatalokat a gyakorlati képzés során csak az oktatási célt szolgáló, pedagógiai rendszerbe szervezett feladatokkal szabad megbízni.

A továbbképző tagozat az iskolarendszer perifériáján működött. A kisegítő iskolások szakmai oktatásának rendezése továbbra is napirenden maradt.

A szellemi fogyatékosok szakmai képzésének gondolata erős idegenkedést váltott ki egyes érintett intézmények, elsősorban a MüM illetékes munkatársaiból. Előítéletek és tájékozatlanság fékezte a fogyatékosok iskolarendszerbe ágyazott szakoktatását. Fordulatot hozott a Minisztertanács 1984. május 10-én kelt határozata, amely a jelenlegi gyógypedagógiai iskolák speciális általános iskolaként való elismerését, s a többi tanulóval együtt nem képezhető fiatalok speciális szakiskolai képzését határozta meg feladatként. (11)

A speciális szakiskola -- a továbbképző tagozatokkal szemben -- egységes, rendezett keretet biztosított a kisegítő iskolát, ill. speciális általános iskolát végzett fiatalok számára.

A közismereti tantárgyak blokkja (társadalmi gyakorlatok, matematika: heti 2-2 óra, nyelvi gyakorlatok 1, Testnevelés: 1 + 2 óra) szervesen kapcsolódik a megelőző iskolafokozat programjához és a tanulók lehetőségeihez és igényeihez. A speciális szakiskola e keretben folytatja a speciális általános iskola nevelő-fejlesztő programját.

Fontos előrelépésként kell értékelnünk az oktatási időkeret meghatározását, (30 óra/hét, 6 óra/munkanap) amely a tanulók korábbi értelmetlen túlterhelését és kihasználását szünteti meg.

Mai formájában azonban mégsem jelent megnyugtató megoldást a fogyatékos fiatalok munkára való felkészítésében.

1. Az intézménytípus ma kb.2000 férőhellyel rendelkezik, (1988: 1903 férőhely az első és második évfolyamban) azaz évről-évre kb. 1000 férőhely áll rendelkezésre. (12) A speciális szakiskola a mai keretek között nem tudja kielégíteni a mennyiségi igényeket.

2. Férőhely-bővítése a gazdasági környezet helyzetének és döntéseinek függvénye.

3. A speciális szakiskolába való felvétel feltétele a speciális általános iskola sikeres befejezése. Nem nyújt tehát perspektívát az erre nem képes fogyatékosok számára. Hiányzik a speciális általános iskolát be nem fejezők szakmai képzésének intézménye.

4. A szakmai képzés célja, hogy a tanulók elsajátítsanak egy VSZI-szaktant, (vállalati szakmajeget) vagy felkészüljenek a FEOR-ba (Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszere) felvett betenített-munkás munkakörök egyikének ellátására. Sem a betenített munkási képzés, sem a VSZI szakmunkás-bizonyítvány nem jelent biztosítékot a későbbi foglalkoztatásra, hiszen ezek a képzések csak a vállalaton, ill. ágazaton belül elismertek és értékesíthetők.

A speciális szakiskola így is hatalmas előrelépést jelent a továbbképző tagozatokkal szemben.

Indokolt azonban a jövőben a továbbfejlesztése:

-- a munkavégzésre előkészítő képzés kiterjesztése a ma képezhetetlennek tekintett rétegekre (középsúlyos -- súlyos értelmi fogyatékosok);

-- a tanulók érdekvédelmének javítása, a képzési célok módosítása a konvertálható szakmai képzési tartalmak és a szakmai képzés módszertanának fejlesztése útján;

-- a képzési idő esetleges nyújtása az enyhén értelmi fogyatékosok számára.

Alapelnak kell tekintetnünk, hogy akkor, amikor a munkaerőpiacon nem lehetséges a szakképzetelen fiatalok foglalkoztatása, az egyetlen társadalmilag elfogadható megoldás e csoport szakmai képzést adó intézményben, védett környezetben való elhelyezése, amely nem sokkal drágább, mint a szociális és a munkanélküli segélyezés. Különösen fontos a halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok védett környezetének biztosítása. *

*Az 1990 évi XIII.törvény / az oktatásról szóló 1985. évi I.törvény módosításáról / 28.paragrafusa lehetővé teszi azt, hogy a speciális szakiskolában nem fogyatékosok is szakképzést szerezzenek. Ez a módosítás lehetőségeket és veszélyeket egyaránt magában rejt, s csak akkor válhat az érintett peremcsoportok hasznára, ha azonnal elkezdjük az iskolatípusba belépő új réteg sajátosságaira szabott programok kidolgozását és megfelelő ütemben bővítjük az intézmények befogadó képességét. Ennek feltételei azonban napjainkban romlanak. Az adóterhek növekedése, a mesterségesen létrehozott pénzszűke, a hagyományos piacok elbizonytalanodása azokat a vállalatokat sodorta a tönk szélére, amelyekre a gyakorlati oktatást alapoztuk. A fennmaradásért küzdő üzemek közül természetesen nem egy először a szakképzésben vállalt kötelezettségektől próbál megszabadulni, s sorra számolja fel tanműhelyeit.

A hiányos általános képzettségű fiatalok másik csoportja az alapiskolai végbizonyítvánnyal nem rendelkezők rétege. A szakképzés szempontjából indokoltnak tűnik az enyhén értelmi fogyatékosok egy részének és az általános iskolai végbizonyítvánnyal nem rendelkezőknek, az általános iskolai végbizonyítvánnyal rendelkező tovább nem tanulókkal és a szakmunkásképzőből lemorzsolódókkal való összevonása.

Ladányi János, Csanádi Gábor és Gerő Zsuzsa Szelekció az általános iskolában c. tanulmánya alapján feltételezhetjük, hogy a kisegítő iskolába történő átirányítás nem egyértelműen a tanuló értelmi fogyatékoságának következménye. (13)

A szerzők által vizsgált minta alapján "egyértelműen látszik, hogy a vizsgált körületben -- a célkitűzések szerint az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek tanítására létrehozott -- kisegítő iskola mindenképpen a legkedvezőtlenebb szociális helyzetű gyermekeket tömöríti." (14)

A kisegítő iskolások családja által használt lakásban, vagy lakrészben az egy szobára jutó személyek száma a következőképpen alakult.

2,0 alatt	12,0%
2,1 -- 3,0	45,0%
3,1 -- 4,0	16,5%
4,1 -- 5,0	9,0%
5,1 -- 6,0	8,0%
6,1 -- 10,0	7,5%
10,1 felett	2,0%

A családlátogatást végző pedagógusok a kisegítő iskolások családjainak 4,1%-át "jómódúnak", 33,0%-át "nem szegénynek", 41,1%-át "tisztos szegénynek", 21,8%-át "lumpennek" minősítették. (15) Felvetődik a kérdés: valóban minden kisegítő iskolába járó gyerek számára szükséges és elkerülhetetlen-e a csökkentett szintű oktatás? (16)

Tudjuk, hogy a kisegítő iskolai 8 osztály elvégzése 6 általános iskolai osztály elvégzésének felelt meg, s a fent bemutatott továbbképző tagozatokon lehetőség volt a hiányzó 7-8. osztály befejezésére. Feltételezve, hogy az általános iskolai tananyag valóban debilis számára, nem elsajátítható, a teljesértékű alapképzés megszerzésének lehetősége arra utal, hogy a kisegítő iskolában nem csak fogyatékos gyerekekre számítanak. (17)

Csanádi és Ladányi vizsgálata során kiderült, hogy a minta negyed részének egyáltalán nincs ideggyógyászati javaslata, s további 12%-nál az orvosi vélemény nem javasolta az áthelyezést. A gyermekek 1/3-ánál nem találtak pszichológusi véleményt.

Az IQ-adatok hiányos volta miatt a szerzők a tanulók készítése emberrajzok alapján rajzkvóciént számítottak. A vizsgáltak mindössze 25%-a került 80 alatti övezetbe, 47%-nak 80-90 között volt, 28%-nak 90 fölött volt a rajzkvóciense.

A szerzők további vizsgálatai, majd a Czeizel Endre által elvégzett "Budapest-vizsgálat" eredményeinek értékelése után arra a következtetésre jutottak, hogy "a Budapest-vizsgálat eredményei és a vizsgálatot végzők által elfogadott definíció szerint is a gyerekek harmadának-felének kisegítő iskolába helyezése problematikusnak tekintendő lehetett volna."

Saját mintájuk vizsgálata alapján a gyerekek mintegy egyharmadáról feltételezik, hogy az áttelepítés időpontjában már nem kerülhetett el a kisegítő iskolába kerülést. A tanulók kb. 60%-a azonban megfelelő pedagógiai, szociális, pszichológiai, orvosi intézkedésekkel, illetve ezek kombinációjával az általános iskolában maradhatott volna. (A "pedagógiai" intézkedések -- leegyszerűsítve -- korrekciós osztályba helyezés, osztályismétlés, évhalasztás, intenzív támogatás.) (18)

A kisegítő iskolába kerülés megelőzésének problémaköre nem tartozik közvetlenül tanulmányom tárgyához. Ladányi, Csanádi és Gerő következtetéseivel feltételezhetően nem egy érintett szakember és intézmény szembefordul. Vizsgálataik eredménye azonban egyértelműen arra figyelmeztet, hogy a kisegítő iskolába beiskolázott egyén nem feltétlenül fogyatékos, nem feltétlenül tekintendő alacsonyabb értékű munkaerőnek, s optimális esetben alkalmas a teljesértékű szakmai képzettség megszerzésére is. Különösen indokolt ez a feltételezés az állami gondozott kisegítő iskolások esetében, akiknek az aránya a Veres -- Brezovszky-féle mintában 14,7%, az országos arány közel ötszöröse volt. Itt valószínűleg megalapozott az a feltételezés, hogy a kisegítő iskolába kerülés szociális faktorai dominálnak.

A kisegítő iskolások egy részének és az általános iskolában kudarcot vallók, tovább nem tanulók, szakmunkásképzőből lemorzsolódók tömegének egységes csoportként kezelését a kisszámú hazai vizsgálati eredmény alapján csak óvatosan javasolhatnánk. A nemzetközi tapasztalatok azonban arra figyelmeztetnek, hogy külföldön, például a Német Szövetségi Köztársaságban hasonló jelenségek figyelhetők meg. (19)

A magyar logika pontosan tükröződik az Oktatási Törvény szövegében 86.par.1. (20)

8.par./1/ "A speciális szakiskola a többi középfokú iskolában tanulókkal fogyatékoságuk miatt együtthaladásra képtelen fiatalok számára a képességeiknek megfelelő szakmákban, illetőleg betanított munkakörökben való elhelyezkedést elősegítő szakképesítést nyújt."

Amennyiben ez a "fogyatékoság" organikus eredetű, s nem, vagy csak korlátozottan befolyásolható, elfogadható a "képességeknek megfelelő" tartalmak kiválasztása, ám ha a "fogyatékoság" szociális hatások eredménye, s korrigálható, akkor ne arra törekedjünk, hogy a tanuló adott állapotának megfelelő képzési célt valósítsunk meg, hanem arra, hogy a társadalom által megkövetelt, igényes célt a tanuló adott állapotát is figyelembe vevő eszközrendszerrel, módszerekkel, a tanuló fejleszhetőségét feltételezve és arra építve érjük el.

A kisegítő iskolát végzett enyhén értelmi fogyatékosok és az általános iskolában, ill. a szakmunkásképzőben kudarcot vallók fejlesztését szolgáló eszközrendszer természetesen nem lehet egységes, s a deklarált cél, a teljesértékű szakmai képzettség megszerzése a legnagyobb erőfeszítések ellenére is a célcsoport bizonyos hányadánál érhető el. Ez a hányad azonban -- több évtizedes fejlesztő munkával -- folyamatosan növelhető, s ha feltételezzük, hogy a szakmai képzés nemcsak az is-

meretek és készségek átadására korlátozódik, de a munka világának elfogadására irányuló nevelést is magába foglalja; az ismeretek és készségek vonatkozásában részlegesen sikeres oktatás is nagyon hasznos lesz a társadalom számára, ha lehetővé teszi az egyébként perifériára szoruló fiatal beilleszkedését.

Az elmúlt évtizedekben hazánkban egyáltalán nem vettük komolyan a szak-képzetlenül maradó fiatalok problémáit.

Jelenlegi szemléletünkre jellemző, hogy az ifjúsági munkaerőforrás képzettség szerkezetéről készült statisztikákban a kisegítő iskolát látogatott fiatalok egyáltalán nem szerepelnek, nem képeznek elkülönített kategóriát. Nem tekintjük ezt a csoportot a munkaerőforrás részének?

A munkaerőpiacon az elmúlt években szakmunkás-túlkínálat volt megfigyelhető. A nyolcvanas évek első felében az ifjúsági munkaerőforrás 35,2%-a volt szakmunkás. Ugyanakkor 1980-ban a népgazdaságban foglalkoztatott dolgozók mindössze 26,5%-a volt szakmunkás. (21)

"A népgazdasági szinten várható szakmunkás munkakörök száma 1980 és 2000 között csak minimálisan növekszik. Mivel a szakképzési rendszer kibocsajtása egyébként minimális arányú felnőttképzést tervezve is meghaladja a szakmunkások természetes fogyását, ezért 2000-ben globálisan ezen a területen is mintegy félmillió túlkínálatra számíthatunk. Az általános kínálati többletből is kiemelkedik a vas- és fémipari szakmunkások körülbelül 200 ezres, valamint a könnyűipari és az építőipari szakmákban várható egyenként több mint 100.000 fős többlet." -- olvashatjuk Gyetvai Lászlónak, az Országos Vezetőképző főmunkatársának közelmúltban megjelent tanulmányában. (22)

Az Országos Tervhivatal Területi Tervezési Főosztályának prognózisa szerint a közeljövőben is magas marad a szakmát nem tanulók és a lemorzsolódók aránya. (23)

Szakmunkások, lemorzsolódók és tovább nem tanulók aránya az iskolából kikerülő fiatalok között (%)

	1981-85	1986-90	1991-95	1996-2000
ált. iskolai végz.:	9,5	9,5	9,9	9,2
ált. iskolából lemorzsolódik:	5,1	5,2	4,8	4,0
Középiskolából lemorzsolódik:	17,9	17,6	17,6	16,6
Összesen:	32,5	32,3	32,3	29,8
Szakmunkás-képzésből kikerülők:	35,2	34,7	33	30

A táblázat adatai kedvezőtlenebb képet mutatnak a KSH-évkönyvek ifjúsági munkaerőforrás-statisztikáinál. Az ok valószínűleg technikai: az OTTTF az iskolá-

ből kilépő csoport, a KSH a munkaerőpiacra belépő csoport képzettség szerkezetét méri. (Az iskolából kilépők gyakran nem vállalnak munkát, hanem más iskolába lépnek át.)

A számunkra fontos információ: a prognózis szerint a szakmunkásiskolából kilépőkkel azonos nagyságrendű tömeget képviselnek a lemorzsolódók és szakmát nem tanulók. Ha elfogadjuk Gyetvai feltételezését, amely szerint az ezredfordulón félmillió szakmunkás-túlkínálat várható, új értelmezést adhatunk a lemorzsolódásnak is. Ekkor a lemorzsolódás funkcionális: így csökkenthető az iskolából kilépő fiatalok képzettség-szerkezete és a gazdaság által felkínált munkahelyek megkövetelte képzettség-szerkezet közötti feszültség.

A lemorzsolódás funkcionális voltával magyarázható tehát a társadalom érdektelensége a szakképzetlenül maradó fiatalok gondoljaival szemben.

Már a hetvenes évek első felében, amikor az intenzív gazdaságfejlesztés került a politika és a propaganda homlokterébe, nyilvánvalóvá vált, hogy a magas lemorzsolódás egyéni, gazdasági és társadalmi költségei elfogadhatatlanok.

A munkaszocializációnak elvben két útja lehetséges: a "szakmai út", amikor az egyén egy szakképző program sikeres befejezése után bekerül a "szakképzettek" privilegizált csoportjába, ekkor ragaszkodik azokhoz a munkahelyekhez, amelyeken lehetőséget kap az ismereteinek megfelelő munka végzéséhez. A másik lehetőség: az egyén belép egy ún. betanító szervezetbe -- ilyen szervezetek jellemzőek Nagy-Britannia, az USA, Japán gazdaságának bizonyos szektoraira -- s ott egy sor, egyre igényesebb, bonyolultabb feladatot, nagyobb autonómiát és bért biztosító munkahelyen végighaladva, a munka közbeni tanulás során (on the job learning) értékes, ám csak az adott üzemekben, ágazatban hasznosítható kvalifikációt szerez. Felemelkedési lehetőségei átláthatók, gyakran a kollektív szerződésekben szabályozottak. (24)

Hazánkban hiányoztak és hiányoznak ezek a tagolt, nagy bérkülönbségekkel jellemezhető szervezetek, így a szakképzetlen dolgozók munkahelyhez kötődése nem alakult ki. Sík Endre és Galasi Péter vizsgálatai szerint a betanított munkások fluktuációja többszörösen meghaladta a szakmunkásokét. (25)

Az elmúlt évtizedekben megfigyelhető magas fluktuáció elsősorban a szakképzés típusának és a munkaerőpiac típusának konfliktusára vezethető vissza. A kárkettős: az évi 1 milliót meghaladó munkahelyváltoztatás nemcsak milliárdos nagyságrendű temelés kiesést eredményezett, de lehetetlenné tette a termelő szervezetek "szakmai" továbbfejlődését, az új feltételekhez, technológiákhoz való alkalmazkodását is.

A lemorzsolódás az intenzív gazdasági fejlődés periódusában már csak látszólag funkcionális.

Szükségessé válik egy olyan kvalifikáció-szint kialakítása, amely biztosítja a "szakmai" jellegű munkaszocializációt, megvalósítható a halmozottan hátrányos helyzetű tanulókkal is, s egyaránt illeszkedik a betanító és a szakmunkásokat alkalmazó munkaszervezetekhez is. Ez a kvalifikáció-szint az NSZK-ban a részzakmunkás, Magyarországon a VSZJ-szakma. Mindkettő nagyon problematikus és a felvetődő kérdések töredékére adnak választ.

Új hangsúlyt kap a lemorzsolódás értékelése a gazdasági szerkezetváltás periódusában. Az intenzív gazdasági fejlődés elsősorban a továbbképzés kategóriáját használta. Ma az átképzés a kulcsszó.

Nemcsak arról van szó, hogy adott szakmán, ágazaton belül kell alkalmazkodnunk az új technológiák támasztotta követelményekhez, hanem arról, hogy bizonyos ágazatok visszafejlődnek, megszűnnek, s az egyén minden ízében új készségek, ismeretek elsajátítására kényszerül.

A lemorzsolódók csoportjának azonban ehhez az alkalmazkodáshoz alapvető ismeretei, készségei hiányoznak, szocializációjuk negatív jegyeket tartalmaz és képezhetőségük alacsony szintű.

A gazdasági szerkezetváltás periódusában szükségessé válik e probléma kezelése, mert nem csupán arról van szó, hogy ez az iskolarendszerben tönkretett, demoralizált, kiszektált tömeg megnöveli a fejlesztések költségeit, hanem arról is, hogy ez a tömeg lehetetlenné teszi a gazdasági szerkezetváltást.

A lemorzsolódással kapcsolatban elterjedt az a vélemény, hogy elsősorban a tanulók gyenge általános iskolai ismeretei okozzák.

Egy 1983-ban végrehajtott vizsgálat (26), amelynek során 18.500 első éves szakmunkástanuló tudásszintjét vizsgálták meg, aggasztó eredményt ad.

A felmérés országos átlaga:

matematika	1,76
fizika	1,75
magyar	2,13
helyesírás	2,55
történelem	1,89

A tankötelezettségi törvény végrehajtásának utóvizsgálatáról készített KNEB-jelentés megállapítja, hogy "a tanulók túlnyomó többsége nincs birtokában a szakma elsajátításához szükséges minimális tudásnak. A közismereti tárgyakból jelentős azoknak a tanulóknak a száma, akik a kor igényeihez mérten analfabétáknak minősíthetők. Talán a legsúlyosabb gondot az okozza, hogy a tanulók nem értik az elolvasott szöveget. Hasonló súlyos gond, hiba az, hogy a betűk felismerésével küzdenek, s az írásjelek funkcióját sem veszik figyelembe. A történelem-tudásuk, világnézeti ismereteik "elégtelen", nem ismerik a történelmi összefüggéseket. A tanulók számolási készsége igen alacsony, nem tudnak osztani, legtöbbször a szorzótáblát sem ismerik. A törtekkel való számolási ismeretek és az azokkal való műveletek elvégzése teljesen hiányos."

Liskó Ilona közelmúltban végrehajtott vizsgálatának (27) eredményei azonban arra figyelmeztetnek, hogy nem egyértelmű a gyenge tanulmányi eredmény és a lemorzsolódás közötti összefüggés.

"A vizsgált mintában az iskolában eltöltött egész tanulmányi időre vonatkozóan a kimaradók tanulmányi eredményei alig gyengébbek a bentmaradó kontrollcsoportnál... Kétségtelen viszont, hogy a kimaradást közvetlenül megelőző időszakban a kimaradó gyerekek már rendkívül alacsony szinten teljesítenek... a gyenge tanulmányi eredmény nem oka a kimaradásnak, hanem következménye azoknak a ténye-

zöknek, amik a középiskolai kudarcok hátterében állnak: a szubkulturális hátrányhelyzetnek, vagy az iskola, illetve a család teljesítményelvárásaival szembe forduló és azokat elutasító magatartásnak." (28)

Az állami gondozottak szempontjából rendkívül fontos eredménye a vizsgálatnak, hogy a lemorzsolódás meghatározó faktorai között különösen fontosnak tűnt a családi biztonság hiánya, az érzelmi elhanyagoltság, a szocio-kulturális, a szociális és az etnikai hátrány.

Talán nem megalapozatlan az a következtetés, amely szerint az állami gondozásba vételt és a középiskolai lemorzsolódást determináló okok tekintélyes része közös.

A lemorzsolódásban fontos szerepet játszik a tanuláshoz fűződő negatív viszony. Legalább ennyire fontos a pályaválasztás megalapozatlansága.

Erre utal, hogy a kimaradó szakmunkástanulók 66,1%-a az első, 24,1%-a a második, 9,8%-a a harmadik évfolyamban szakította meg tanulmányait.

A lemorzsolódás ágazatonkénti megoszlása is összefüggésbe hozható a pályamotivációval, a kedvező vagy kedvezőtlen munkakörülményekkel, az anyagi megbecsüléssel.

Az általános iskolát végzett szakmunkástanulók lemorzsolódása a teljes képzési idő alatt szakmai csoportonként, a legkedvezőbb, ill. legkedvezőtlenebb paraméterű ágazatokban (országos adatok alapján) (29).

Szakmai csoport Az I. évfolyam és a szakmai vizsgán megfelelték közötti különbség (%-ban)

Gépjárműtechnikai szakmák	13,0
Elektromos műszerész	13,3
Elektrolakatos	16,6
Szolgáltató jellegű szakmák	16,9
Építőipar	32,7
Bányászat	42,5
Textilipar	43,6
Kohászat	44,8
Papíripar	46,3

Megdőbentő annak a Veszprém megyei vizsgálatnak az eredménye, amely szerint a mezőgazdasági szakmunkástanulók mindössze 6,7%-a, az építőipariaknak pedig 24,9%-a választotta önszántából a szakmáját. (30)

Ellentmondó az iskolák szerepe a lemorzsolódásban. Az iskolák zöme a szakmunkásképzésben felzárkóztatásról, a tanulók támogatásáról beszél. A gyakorlatban azonban elvtelen engedményekkel, a követelményszint csökkentéssel találkozunk.

"Olyan mértékben csökkentik a gyerekekkel szembeni követelményeket, hogy azok sem tanulnak semmit, akik eredetileg képesek és hajlandók is lennének a tanulásra. A pedagógusokat és a gyerekeket is demoralizálja az a látszattervekenység, amikor formális oktatás, értékelés, bizonyítványosztás folyik az iskolákban, valójában semminek sincs értéke." (31)

Az engedmények azokban az hiányszakmákban a legnagyobbak, amelyekben a lemorzsolódás is magas. A gyenge tanulmányi teljesítmény Liskó Ilona szerint csak akkor vezet kimaradáshoz, ha az iskolát és a tanulást elutasító viszonyulással társul, vagyis olyan magatartással, amely elfogadhatatlan az iskola számára.

Az iskola nem rendelkezik azokkal az eszközökkel, amelyek valóban csökkenthetnék a lemorzsolódást. Az ellentmondások nemcsak az oktatási programok megvalósításának során, az iskolában merülnek fel. A jelenlegi helyzet kialakulásához hozzájárultak az oktatáspolitikai automatizmusai is. A hagyományos szakmunkásképzés a szerény, de megbízható általános képzettségű, jó munka- és tanulási motivációval rendelkező fiatalokra épített, akiknek a szakmai gyakorlati és elméleti ismeretek és készségek mellett olyan általános ismereteket is nyújtott, amelyek a társadalmi beilleszkedést szolgálták és (természettudományos) háttérrel adtak a szakmai ismereteknek.

A felszabadulás után gyorsan nőtt a szakképzésbe beiskolázott fiatalok aránya, s ma olyan fiatalok is bekerülnek a szakmunkásképzésbe, akiknek iskolai előképzettsége, szocializációja és képezhetősége nagyon gyenge, akik korábban betanított vagy segédmunkásként helyezkedtek volna el. Ebben a helyzetben indokolt lenne a megváltozott célcsoport sajátosságaihoz igazított cél- és eszközrendszer kialakítása. A szakmunkásképzés expanziójával párhuzamosan azonban a fent jelzettel ellentétes irányú folyamat bontakozott ki: a komplex szakmai ismeretek tantárgy rész-diszciplínákra bomlott (anyag- és gyártásismeret, technológia, mechanika, stb), amelyek önállóságra törekednek s tartalmukban nem egyszer meghaladják az érintett szakma követelményeit; a természettudományos tantárgyak önálló rendszert igyekeznek felépíteni, a matematika nem korlátozódik szakmai számításokra, a kémia és fizika a szakmai ismeretek megértéséhez szükséges természettudományos magyarázatokra.

Megfigyelhető tehát a tananyagok felduzzadása.

1978-ban létrejöttek a szakmunkásképzési célú szakközépiskolák, amelyek számos esetben változtatás nélkül átvették a szakmunkásképzés oktatási dokumentumait. A jövőben a szakmunkásképzési célú szakközépiskola és a szakmunkásképző további közeledése várható. Nem zárható ki azonban, hogy a "közeledés iránya" megváltozik: a szakmunkásképzők követelményszintjét emeljük a szakközépiskolák követelményszintjére.

A lemorzsolódók csoportja általában induktív dominanciájú, tehát az egyszerűtől a bonyolult elemek irányába haladó pedagógiai rendszerekkel fejleszthető optimálisan. Ezzel szemben mai szakmunkásképzésünkben nő a deduktív dominanciájú rendszerlemek aránya (általánostól a speciális irányába haladó pedagógia).

A lemorzsolódás kezelése rövid és középtávon összetett eszközrendszert igényel. Részterületei:

- a tanuló, a család, az iskola és a munkahely konfliktusának kezelése,
- a tudatos, megalapozott, motivált pályaválasztás, a korrekciók lehetősége,
- az iskolai hiányok pótlása, kudarcok kezelése: személyiségfejlesztése, rehabilitáció,
- olyan képzési célok meghatározása, amelyek mind a betanító, mind a szakmunkásokat foglalkoztató termelőszervezetek számára elfogadhatóak, s a halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok számára is elérhetőek, ugyanakkor a továbblépést

is megalapozzák, harmonikusan fejlesztve a képzettséget, képezhetőséget, szocializációt,

-- a célcsoport sajátosságainak megfelelő pedagógiai rendszerek kialakítása (induktív dominanciájú programok, gyakorlatközpontúság, a szakmai elmélet és a szakmai alapozó tárgyak, illetve a természettudományos blokk összehangolása, a felesleges elemek kiszűrése, az elsajátítást hatékonyabbá tevő és a motivációt javító módszerek alkalmazása).

Hosszú távon azonban támogatnunk kell az általánosan képző alapiskola olyan irányú radikális reformját, amelynek eredményeképpen csökken a kilépő tanulók között a hiányos és formális általános képzettségűek aránya.

II. A hiányos és formális általános képzettségű csoportok munkára felkészítésének modelljei

1. Az értelmi fogyatékosok munkára felkészítésének és szakmai képzésének modellje

A múltban az értelmi fogyatékosok, amennyiben ezt személyes lehetőségeik és a munkaerőpiaci feltételek lehetővé tették, betanított munkásként helyezkedtek el. Az elmúlt évtizedben a munkaerőpiacról kiszorultak a szakképzetlen fiatalok, így a kiegészítő iskolából kikerülő értelmi fogyatékos illetve normális intelligenciájú, ám az értelmi fogyatékoság szimptomáit mutató fiatalok.

A társadalom ekkor három lehetőség között választhat:

- a munkanélküli/szociális segélyezés,
- munkahelyteremtés,
- szakmai képzés.

A munkanélküli/szociális segélyezés a labilis személyiségű fiatalok számára veszélyes zsákutca.

A munkahelyteremtés, minthogy a célcsoport nehezen aktivizálható a hatékony termelésre, ugyancsak nagy költségeket igényel, de nem várható a befektetések megtérülése.

Az egyetlen elfogadható megoldás a munkára felkészítés és a szakmai képzés. Ez a munkára felkészítés azonban nem korlátozódhat egyetlen tevékenységrendszer végzéséhez szükséges készségek és ismeretek elsajátítására (v.ö.: betanítás), hiszen az ilyen típusú kvalifikációk a munkaerőpiacon nehezen értékesíthetők, pontosabban: nagy valószínűséggel egyáltalán nem értékesíthetők.

Az oktató munka a képezhetőség, a szocializáció és a képzettség harmonikus fejlesztésére kell hogy törekedjen. Az ilyen típusú modellek nagyon elterjedtek az

ipari országokban. Az eltérő tradíciók és a célcsoport nagyfokú heterogenitása miatt sokféle koncepciójú és szervezésű program létezik.

A pályaválasztás megfelelő támogatása különösen fontos az érzékszervi fogyatékosok, mozgássérültek, értelmi fogyatékosok és magatartászavarokkal küzdő fiatalok számára. Fenti csoportok közül az enyhén értelmi fogyatékosok (Lernbehinderten, "tanulásban gátoltak"), a középsúlyos és súlyos értelmi fogyatékosok (geistig Behinderten, "szellemi fogyatékosok") és a magatartászavarokkal küzdők (Verhaltensgestörten) létszáma a legnagyobb.

A Német Szövetségi Köztársaságban minden csoport számára eltérő, speciális modellt dolgoztak ki. E modellekről ad tájékoztatást a "Fogyatékosok pályaválasztása" c. kézikönyv. (32) Az adott keretek között nincs lehetőség a tízféle speciális program részletes ismertetésére. Javasolom azonban a kézikönyv feldolgozását vagy fordítását.

Míg az érzékszervi fogyatékosok és mozgásukban korlátozottak (pl. gyengénlátók, vakok, süketek, stb.) besorolása viszonylag egyértelmű, nehéz a tanulásban gátoltak (Lernbehinderte) és a magatartászavarokkal küzdő fiatalok csoportjának meghatározása. A tanulásban gátoltak és magatartászavarokkal küzdők nem csupán a kisegítő iskolákba járnak. Találkozhatunk velük az alapiskolában is (Hauptschule), ahol gyakran nem szerzik meg a záróbizonyítványt.

Az NSZK Szakképzési Törvénye kimondja, hogy fiatalkorúakat csak az országos szakmajegyzéken szereplő szakmákban szabad kiképezni. Ez a paragrafus vonatkozik a tanulásban gátolt és magatartászavarokkal küzdő csoportok tagjaira is, függetlenül attól, hogy kisegítő iskolában vagy norális alapiskolában járnak. A tapasztalatok szerint ugyanis hátrányaik megfelelő eszközökkel nagyrészt kompenzálhatók.

Számos esetben azonban (pl.: halmozott sérülések, a szellemi fogyatékoság -- geistig Behinderte -- határát érintő alacsony intelligenciaszint) szükség van a normális gyerekekre szabott modelltől való eltérésre.

A tanulásban gátolt és magatartászavarokkal küzdő kisegítő iskolás fiatalok munkára való felkészítésében meghatározó szerepet játszik az iskolában oktatott munkatan, amely a hazai technika tantárgyhoz hasonló, de nagy súlyt helyez a pályorientációra. A tanműhelyi munka mellett nagyon fontos az üzemlátogatások és az üzemi gyakorlatok szerepe, s a záró szakaszban bekapcsolódik a pályaválasztási tanácsadó.

A kisegítő iskolások továbbtanulásáról és munkaerőpiaci beilleszkedéséről a következő táblázatok adnak képet.

A tanulásban gátoltak kisegítő iskoláiból és a Hauptschule-ből (a legalacsonyabb presztizsű, az évjáratok kb. 40%-át befogadó általánosan képző iskola) kilépő fiatalok továbbtanulása és munkába állása az 1976/77-es tanév után, százalékban (33)

	Hauptschule befejezett	Kisegítő iskola végbizonyítvány nélkül	
Szaktanuló szerződéssel)	51	31	19
Szaktanuló (szerződés nélkül)	23	5	5
Egyéves szakmai alap- képzés, orientálás (BGJ, BVJ)	7	25	25
Iskolán kívüli szakmai előképző tanf. általánosan képző iskolában	0	5	10
Dolgozik	13	7	18
Egyéb (pl. munkanélk., nincs adat)	2	15	11
	4	12	12

A tanulásban gátoltak kisegítő iskoláit és a Hauptschulét 1977-ben befejezők
tevékenysége 1980-ban (%)

	Hauptschule befejezett	Kisegítő iskola végbizonyítvány nélkül	
Dolgozik	43	53	46
Szaktanuló	46	29	33
Munkanélküli (szülők háztartásában)	3	8	15
általánosan képző iskola	5	4	-
Katonai szolg. (polgári szolg.)	2	3	2
Egyéb (pl. htb.,nincs adat)	1	3	4

A táblázatokból arra következtethetünk, hogy már egy évtizeddel ezelőtt rendelkezésre álltak azok a csatornák, amelyek a kisegítő iskolás tanulásban gátoltak munkaerőpiaci beilleszkedését szolgálták.

A tanulásban gátolt fiúk zöme ipari, elsősorban építőipari jellegű szakmát kívánt választani. (Népszerű szakmák: festő, mázó, asztalos, kőműves, épületszerkezeti lakatos, tetőfedő.) Népszerű az élelmiszeripar (pék, hentes) és a fémipar. (34)

A lányoknál az eladó, a fodrász és a háztartási alkalmazott szakmák vezetnek. A szakmatanulást megkönnyítette az ún. szakaszos, vagy lépcsős képzés (Stufenausbildung) lehetősége, amelyre az építőipari, textilipari, kereskedelmi és elektrotechnikai ágazatokban kb. 50 szakmában nyílik lehetőség.

Azoknak a fiataloknak, akik a sikeres szakmatanuláshoz speciális szociálpedagógiai és szaktanári segítséget igényeltek, a Szövetségi Minisztérium "Hátrányos helyzetűek programja" kínált kedvező feltételeket.

Az NSZK-ban a Szakképzési Törvény 48. paragrafusa és a Kisipari Rendelet 42. paragrafusa alapján lehetőség van az értelmi fogyatékosok speciális szakmai képzésére.

Az 1984-ben kiadott hivatalos szakmajegyzék (35) 107 különböző fogyatékosok számára oktatható szakmát sorol fel. A képzési idő 12 hónaptól 36 hónapig terjed. A 12 hónapos programok azonban ritkák, s általában a szakaszos képzés (Stufenausbildung) 1-1 modulját foglalják magukba. A programok zöme 24 és 36 hónapos. A számos szakma megnevezésében előforduló "-helfer"-tag (segítő, kiscsegítő) arra utal, hogy az így kiképzett fogyatékosokat egyszerű szakmunkás-feladatok irányítás alatt történő elvégzésére készítették fel.

Utaltunk rá, hogy az NSZK Szakképzési Törvénye szerint fiatalkorúakat csak az országos szakmajegyzékben szereplő szakmákban szabad képezni.

A fogyatékosok szakmai eltérnek ettől az előírástól. A beiskolázás azonban nem abból a tényből következik, hogy a fiatal kiscsegítő iskolába járt, orvosokból pedagógusokból, pszichológusokból álló bizottság állapítja meg, hogy az illető valóban fogyatékos vagy sérült, ugyanakkor alkalmas a választott szakma gyakorlására.

A fogyatékosok szakmai képzésének pedagógiai dokumentumai megszerzethetők a Szövetségi Szakképzési Intézet (Bundesinstitut für Berufsbildung) vagy az Oktatási és Tudományos Minisztérium (Ministerium für Bildung und Wissenschaft) közvetítésével.

Hasznos lenne e tantervek és oktatási dokumentumok összehasonlítása a hazai speciális szakiskola dokumentumaival.

Fenti táblázatainkból kiderül, hogy az iskolából kilépő tanulásban gátoltak 19%-a azonnal, 33%-a három év múlva a szakmát tanulók csoportjában található. Az iskolából kilépők 10%-a a Munkaügyi Hivatal - speciális (általában fél éves) - szakmai orientáló programjain vesz részt, 25%-uk egyéves szakmai előképző és egyéves szakmai alapképző tanfolyamokat látogat (Berufsvorbereitungsjahr, ill. Berufsgrundbildungsjahr).

Az "általánosan képző iskolában" továbbtanuló tanulásban gátoltak legtöbbször a Hauptschule végzettségét biztosító egyéves kiegészítő programon vesznek részt.

Az egyéves szakmai előképzés és alapképzés, a Munkaügyi Hivatal által szervezett féléves programok az Oktatási és Tudományos Minisztérium szociálpedagógiai támogatást biztosító speciális programjai és a szakaszos képzés (Stufenausbildung) nem korlátozódnak a tanulásban gátoltakra, ezért részletes kifejtésükre a következő, a normál alapiskolából kilépő fiatalok oktatását feldolgozó fejezetben kerül sor.

Az alábbiakban bemutatom a fogyatékosok speciális, tehát az országos előírástól eltérő szakképzésének három alapvető intézményét. Minthogy az NSZK-ban a szabályozás tartományonként eltérő, megjegyzem, hogy a vázoltól eltérő feltételekkel és elnevezésekkel is találkozhatunk.

A német irodalomban szellemi fogyatékosnak (geistig Behinderte) nevezett csoport feltételezhetően a középsúlyos értelmi fogyatékosokkal vethető össze. Tagjai számára általában 12 éves iskolai oktatást biztosítanak, de pl. Baden-Württen-

berg tartományban 18 évet tölthetnek védett, gyógypedagógiai iskolai környezetben. A szellemi fogyatékosok iskoláinak lezáró szakasza az ún. Werkstufe, "munkára felkészítő tagozat". A felvétel nem köthető az elért fejlődési szinthez vagy teljesítményhez. Az oktató munkát a fogyatékosok pedagógiájának didaktikai és metodikai elvei határozzák meg. Az iskolafokozat célja, hogy a szellemi fogyatékos fiataalt úgy felkészítse a felnőtt életre, hogy fogyatékosága ellenére minden életterületen és élethelyzetben el tudjon igazodni, be tudjon illeszkedni, tevékenykedni, érvényesülni. (36)

A felnőtt életet didaktikai szempontok alapján a következő életterületekre bonthatjuk:

- élet, lakás,
- munka, foglalkozás,
- szabadidő,
- környezet, nyilvánosság,
- partnerkapcsolatok.

Hogy ezeken az egyébként összefonódó életterületeken jól megállja a helyét, a fogyatékosoknak meg kell tanulnia, hogy

- megismerje önmagát és önbizalmat szerezzen,
- ellássa önmagát és hozzájáruljon egzisztenciája biztosításához,
- eligazodjon a szociális viszonyok között, s működjön közre alakításukban,
- ismerje meg tárgyi környezetét és formálja azt.

Az oktatás fő formája a csoportban végrehajtott komplex feladat, a projekt, amely lehetővé teszi

- mind a közös, mind az egyéni tanulást, különböző szinten,
- a tanulók aktív részvételét az előkészítésben,
- a felelősségvállalást,
- a valóságnak megfelelő feltételeket,
- a tárgy és a közösség biztosította motivációt,
- egy sor másodlagos tanulási lehetőséget.

Az élet, a lakás, a szabadidő projektjei mellett megjelennek a munkára és a szakmaválasztásra felkészítő projektek. A tanuló ezek során különböző anyagokkal, szerszámokkal, eszközökkel, egyszerű gépekkel ismerkedik meg és hasznos tárgyakat, játékokat, stb. állít elő. Nagy súlyt helyeznek a házimunkára, napi tevékenységre.

A képzés széles, sokirányú gyakorlati készségek kialakítására irányul. A tanulók által elsajátított technikák nem kötődnek egyetlen anyaghoz, szakmaterülethez. A műhelyben folytatott munkát üzemplátogatások és üzemi gyakorlatok egészítik ki.

A nevelő-fejlesztő munka részét képezik a közös látogatások "tanulmányi kirándulások", áruházban, piacon, pályaudvaron, bankban, rendőrségen, kórházban, múzeumban színházban, a közös kulturális és sportrendezvények.

- A munkára felkészítő tagozat helyiségigénye:
- oktatási helyiségek,
 - szabadidő eltöltésére szolgáló helyiségek,
 - modell-lakások (konyhai, mosókonyhai, stb. munkahelyek),
 - műhelyek,
 - raktárak.

Szükség van megfelelő udvarra, kertre, gazdasági épületekre, ahol gyakorolható a

- parkosítás,
- földművelés,
- állattartás,
- építés.

A legtöbb szellemi fogyatékos fiatal az iskola befejezése után a fogyatékosok műhelyeinek munkára felkészítő részlegében (Arbeits Trainingsbereich der Werkstatt für Behinderte) folytathatja a szakmai képzést.

Az itt folyó program két éves. Az első szakaszban az informálás, a szociális nevelés, a készségek fejlesztése, az orientálás dominál. A tanulók megismerik az intézmény műhelyeiben folytatható tevékenységeket. A szakirány választása a második évben történik. Korrekcióra természetesen ezután is lehetőség van.

A Mintaprogram a fogyatékosok műhelyeinek munkára felkészítő részlegei számára c. kiadvány (37) az orientáló szakaszban több mint egy tucat tevékenységterületet javasol, többek között esomagolást, szerelést, esomózást, szövést, fonást, agyagozást, papírmunkát, festést, nyomdai és irodai munkát, varrást, fém-, fa-, és elektrotechnikai munkát, háztartási, mosodai, kerti munkák megismertetését.

A második szakaszban kertápolás, esomagolás/szerelés, mosoda, famunka, kerámia, háztartásgazdaságtan, varroda, fémmunka, nyomda szerepel.

A fogyatékosok műhelyei gyógypedagógiai irányítás és felügyelet alatt álló védett munkahelyek. Az itt dolgozó fogyatékosok nagyon alacsony bért kapnak, amely nem elegendő létfenntartásukhoz, (38) ugyanakkor védett környezetben értelmes tevékenységet végeznek, amely fejlődésüket szolgálja, s a család terhei is csökkennek.

A fogyatékosok szakmai képzésének igényes intézményei a speciális szakképző centrumok (Berufsbildungswerke), amelyek a többi tanulóval fogyatékoságuk miatt nem oktatható, de jól fejleszthető fiatalokat fogadják be. Az NSZK-ban ma működő 37 centrum közül (39) 19-ben tanulásban gátolt fiatalok, ötben mozgássérültek, 2-2-ben vakok és süketnémák vannak. A fennmaradó kilenc intézményben értelmi fogyatékos mozgássérültek tanulnak, kettőben súlyosabb értelmi fogyatékosok. A férőhelyek száma 11.000.

A központokban 156 szakmát oktatnak. 95 ezek közül megegyezik az egészségesek programjaival, 61 szakma pedig a fogyatékosok lehetőségeit figyelembe vevő csökkentett követelményű.

A centrumokban egyéni fejlesztési terv szerint folyik az oktatás.

A nevelés másik fontos színhelye a kollégium (a centrum regionális intézmény), ahol szociálpedagógusok segítik a munkát.

2. A hiányos és formális általános képzettségű nem fogyatékos fiatalok munkára felkészítése

A hiányos és formális általános képzettségű nem fogyatékos fiatalok munkára felkészítése során gyakran ugyanazokkal a problémákkal találkozhatunk, mint a tanulásban gátolt vagy magatartászavarokkal küzdők esetében. Le kell küzdenünk a tanulókkal szemben megnyilvánuló előítéletet, a tanulók iskolai kudarcai nyomán kialakult gátlásokat, önértékelési zavarokat, információkat kell nyújtani a pályaválasztás lehetőségeiről, a munka világáról és a szakmatanulás feltételeiről, pótolni kell a hiányzó ismereteket, fejleszteni a készségeket, a személyiséget, kompenzálni a szocializációs zavarokat, segíteni az élet, a munka és a tanulás területén jelentkező konfliktusok értelmezését és kezelését.

Az elszenvedett kudarcok következményeként a tanulók idegenkednek az iskolai oktatási formáktól, az elvont fogalmakkal operáló pedagógiai rendszerektől. Konkrét, anyaghoz, tevékenységhez kötött az az oktatási forma, amely hatékonyan alkalmazható fejlesztésükre. Alacsony hatékonyságú modell, amely a munkára felkészítő (szakmai) képzés feltételül szabja az alapiskolai végzettséget, ill. műveltség meglétét, s ezért a hiányos végzettségű tanulókat az alapiskola befejező osztályaiba iskolázza be.

El kell fogadnunk a kvalifikációk egyenértékűségének tételét, amely szerint az iskolarendszerben való továbblépésnek nem az azonos ismeretelemek elsajátítása a kizárólagos feltétele, hanem egy ismeretelemeket, szocializációt, készségeket és képzeletet magába foglaló komplex kvalifikációt, amelyben az ismeretelemek nem abszolút értékű célt képviselnek, hanem a szocializáció és a képezhetőség felépítésének eszközei is.

A hiányos és formális általános képzettségű fiatalok programjai tehát nem egy kanonizált műveltséganyag átadására törekednek, hanem a pályaválasztás és a szakképzésbe való belépés sikerességét szolgáló szocializáció és képezhetőség fejlesztésére, olyan készségekre és ismeretekre támaszkodva, amelyek a tanuló számára is átlátható mértékben relevánsak a továbblépéshez. Így például a viselkedészavarokkal küzdő kamaszok kezelését jól segíthetik az iskolai ismeretátadást egészen háttérbe helyező munkaiskolák, ahol a tanulók az oktatási idő nagy részét a műhelyekben és a munkahelyeken töltik.

A munka világának megismertetését számos országban az általános képzés feladatává tették. Így történt ez az NDK-ban, az NSZK-ban. Figyelemre méltó a holland általánosan képző iskola munkára felkészítő ágának orientációs programja is.⁽⁴⁰⁾

A holland általánosan képző iskolarendszer csak a képzés első hat évfolyamában egységes, ezután négy ágra bomlik:

- hat évfolyamos, tudományos felsőoktatásra előkészítő középiskolára,
- öt évfolyamos, szakirányú felsőoktatásra előkészítő középiskolára,
- négy évfolyamos, igényes iskolai szakképzésre előkészítő középiskolára,
- négy évfolyamos, a duális rendszerben folyó szakmatanulásra előkészítő középiskolára (munkára felkészítő ág).

A középiskolák első két évfolyamán, ahova a 13-14 éves tanulók járnak, a törzsanyag közös, lehetőség van az iskolatípus váltására. A négy évfolyamos mun-

kára felkészítő ágban a harmadik tanévben a tanulók kb. heti 10 órás keretben orientáló jellegű programok keretében ismerkednek meg egy sor szakmacsoport jellegzetes tevékenységterületeivel, technológiáival, szakmáival. A negyedik tanévben a kör szűkül: a tanulók egyetlen szakmacsoporttal foglalkoznak (pl.: technikai, technológiai, háztartási-szociális, mezőgazdasági, kereskedelmi stb. szakmacsoport).

A kiemelkedő teljesítményt nyújtó tanulók az általánosan képző négy éves középiskola tanulóival együtt az igényes iskolai szakképzésben, a gyengébbek a duális képzésben folytatják tanulmányaikat. A duális szakmunkásképzésben két szakmai szintet határoztak meg: 2-3 éves az alapképzés szakasza, s erre 1-2 éves továbbképzés épül.

A munkára felkészítő ágba a nyolcvanas évek elején a tanulók kb. 30%-a járt. Napjainkban bontakozik ki a holland iskolarendszer reformja, amely információim szerint skandináv mintát követ. Így feltételezhető, hogy a jövőben a középfok tagolása, így a munkára felkészítő ág is megszűnik.

A holland iskolarendszerben ötvöződőtt -- ismereteim szerint -- leghatékonyabban a homogén motivációjú csoportok létrehozására törekvő versenyiskola és a korrekciót minden ponton lehetővé tevő demokratikus iskola modellje. Az iskolai verseny azonban -- minthogy a gazdaság kínálta munkahelyszerkezetet nem lehetett az iskolastruktúra fejlődésének megfelelő ütemben átalakítani, s az igényes végzettségű tanulókat gyakran alacsony presztízsű munkahelyek várták -- értelmetlenné vált, s ezért jelenik meg ma törvényszerűen az alacsonyabb hatékonyságú, egyenlőségelvű, a személyiséget középpontba állító svéd modell.

A holland középiskola munkára felkészítő ága a kvalifikációk egyenértékűsége elvét ülteti át a gyakorlatba, amikor a műszaki és szakmai ismeretek és készségek elsajátítását azonos értékűnek tekinti az általánosan képző középiskola nyújtotta ismeret- és készségelemekkel.

A hiányos és formális általános képzettségű fiatalok munkára történő felkészítése körülbelül tíz évvel ezelőtt került az európai oktatáspolitikai és szakképzéspolitikai középpontjába. Jellemző, hogy a Közös Piac országaiban ekkor a fiatalok kb. 40%-a (a lányok több mint fele) az iskolakötelezettségi korból kilépve nem rendelkezett szakképzettséggel. (41)

Az "ellátatlan" csoport aránya az egyes tagországokban nagy eltérést mutat. Tíz évvel ezelőtt Nagy-Britanniában a tanköteles korból kilépő fiatalok 44%-a, Dániában 31%-a, Írországból 29%-a, Hollandiából 26%-a, Olaszországból 23%-a, Franciaországból 19%-a dolgozott vagy munkanélküli volt. Úgy tűnik, az NSZK helyzete (9%) nagyon kedvező volt. Az "ellátatlanok" száma azonban tovább bővült azokkal, akik az általánosan képző intézményt iskolakötelezettségi koron túl is látogattak, s abból kilépve sem szakképzés, sem munkahely nem várta őket.

A hatvanas-hetvenes évek oktatásfejlesztői az általános képzés kiterjesztésére törekedtek. Két évtizeddel ezelőtt, a hatvanas évek árupiaci konjunktúráját a jövőbe vetítve a prognózisok a tudományos technikai forradalom kibontakozását már a hetvenes évek közepére várták és a munka világának gyors átalakulására számítottak.

"Az expanzív oktatáspolitikát -- olvashatjuk Halász Gábor nemrég megjelent tanulmányában -- legtöbb helyen az emberi személyiség egyetemes kibontakoztatását célul tűző nevelői-szakmai körök és az oktatáspolitikában erősen érdekelt baloldali értelmiségiek és társadalompolitikusok határozták meg. A legtöbb ország

oktatáspolitikájában és oktatástervezési gyakorlatában a társadalmi igazságosság eszméi és a személyiségfejlesztés pedagógiai értékei kerültek az előtérbe, háttérbe szorítva az oktatás és a munka világának szorosabb összekapcsolását szorgalmazó erőket." (42)

A prognózisok tévesnek bizonyultak. 1973-ban lezárult a világgazdaság hosszú, negyedszázados növekedési szakasza. A közgazdászok a változások kezdetét általában az energiaválsághoz kapcsolják. A felszín: az árupiacokon visszaesett a kereslet. Stagnált, majd visszaesett a termelés, s a dolgozók milliói veszítették el állásukat.

A társadalomtudósok által meghatározott értékek átadására nem voltak képesek az iskolák. Személyiségfejlesztés helyett továbbra is az ismeretátadás dominált. Továbbra is a hagyományos polgári családból származó gyermek lehetőségeire szabott, az elvont gondolkozásra és a verbalizmusra építő, "íróasztalszocializációt" létrehozó programok terjeszkedtek. Az iskolarendszer expanziója során nem vették megfelelő módon figyelembe, hogy az új célcsoportok jelentek meg, akik a célok és az eszközrendszer átalakítását követelték volna.

Végeredményként megnőtt a kudarcot vallók, az alapiskolai végzettséget megszerezni nem tudók aránya. A probléma nem elsősorban az ismerethiány (az angol szerzők is az olvasás, számolás, írás nagyon alacsony készség szintjéről írnak),(43) hanem a motivációhiány (az iskolai kudarc kisebbségi érzéseket alakíthat ki, amelyek a szociális-kulturális és munkatevékenységek elsorvadásához vezetnek); az információhiány (az elhelyezkedési lehetőségek ismeretének hiánya); a munkatapasztalatok és a munkavégzéshez szükséges képességek és ismeretek hiánya (pl. manuális készségek, természettudományos és műszaki általános ismeretek, kitartás, stb.).

Az a modell, amelyet a hetvenes évek végén Nagy-Britanniában bevezettek, csak részben volt alkalmas a fenti hiányosságok kezelésére. (44) A YOP (Youth Opportunites Programme) a munkatapasztalatok megszerzését helyezi előtérbe. A munkanélküli fiatalokat üzemekben vagy más intézményekben alkalmazták, ahol fél év alatt megismerkedtek egy sor munkahellyel.

A tapasztalatok alapján új, igényes, egyéves modellt dolgoztak ki. Az 1983-ban bevezetett ifjúsági képzési program, a YTS egyéves időtartamú. A célcsoport: azok a 16 éves fiatalok, akik az alapiskolából a munkaerőpiacra lépnek, illetve a 17 éves munkanélküliek. 1983-ban 460.000 férőhelyet terveztek. A képzés döntő színhelye ebben a modellben is az üzem volt. A gyakorlati tapasztalatok szerzését itt azonban már egy három hónapos üzemén kívüli iskola szakasz egészítette ki. A munka világának megismerése és a munkaszocializáció megszerzése mellett célul tűzték ki egy egész tevékenységmezőre irányult "bevezető képzés" megvalósítását.

Egy sor pontosan definiált alapkészség (gyakorlati készségek, szerszámok, gépek használata) mellett nagy súlyt helyeztek a tervező és elemző készségek fejlesztésére is.

A YTS napjainkban már 2 éves időtartamú, de folyamatban van egy új, az alapiskola záró szakaszához illeszkedő, struktúráját tekintve a holland alapiskola munkára felkészítő ágának orientáló programjához hasonló teljes idejű két éves iskolai modell bevezetése is.

A Nagy-Britanniában kialakított rövid, 6-12 hónapos, iskolai szakasszal kiegészített, munkatapasztalatok szerzésére irányuló modell, amelyet számos EGK-országban követtek, csak akkor javasolható, ha az adott régióban nagyon alacsony szintű a munkanélküliség, s elegendő olyan igénytelen munkahely áll rendelkezésre, ahol a munkatapasztalatokat szerző fiatalokat el lehet helyezni.

A munkatapasztalatok szerzése azonban nem egy tervezett, szervezett és ellenőrzött pedagógiai rendszer része, eredményessége esetleges, nem zárható ki a visszaélések -- a fiatalok olcsó segédmunkaerőként való felhasználása. A modell nem szolgálja a munkaerőpiac tehermentesítését, a felesleges munkaerő "parkoltatását". Kedvező gazdasági, munkaerőpiaci feltételek mellett, pedagógiai támogatással azonban a legolcsóbb megoldást kínálja.

A Hollandiában kidolgozott KMB-program (Kort middelbar beroepsonderwijs) azokat a 16 éves fiatalokat fogadja be, akik az általános iskolában nem szereztek meg az igényes szakmai középiskolában való továbbtanulásra feljogosító végzettséget. A program keretében az általános képzés mellett szakmai oktatás is folyik, amely a hagyományos tanoncképzés alapozó szakaszával egyenértékű, s mind a duális képzésbe való átlépésre, mind a munkavállalásra, mind a tanfolyami felnőttképzésre megfelelő alapot ad.

A KMB modulelven építkezik. Az egyes képzési szakaszok részvizsgálával zárható le, s a tanulmányok még akkor is hasznosítható képzettséghez vezetnek, ha a tanuló nem tudta befejezni a tanfolyamot.

A Közös Piac országaiban az elmúlt évtizedben kibontakozó programok alapelve az alternálás, azaz két különböző színhely, az iskola és a munkahelyek együttműködése a szakmai képzésben.

Hogy ez a modell mennyire új, nagyon vitatható. Valószínű, hogy nem szabad túlértékelni, s az iskolai szakképzés válságára következtetni belőle.

Az alternáló képzés ugyanis nem a hagyományokkal rendelkező igényes iskolai szakképzést váltotta fel, s nem is a nagyon sok országban -- pl. Nagy-Britanniában, Franciaországban, Olaszországban, Hollandiában alacsony presztizsű, de viszonylag elterjedt duális képzést próbálta kiszorítani, hanem a legalacsonyabb presztizsű betanítás kulcsfontosságú értékeit próbálta megőrizni a változó munkaerőpiaci feltételek között.

A Német Szövetségi Köztársaságban a mi három éves szakmunkásképzésünkhöz hasonló modell dominál. (45) A továbbiakban 3 olyan elemét szeretném ismertetni, amely megítélésem szerint jól adaptálható az állami gondozott fiatalok szakképzésében.

a) Az egyéves, szakmaválasztást előkészítő program (Berufsvorbereitungsjahr, BVJ.)

Ez a program olyan, legtöbbször alapiskolai végzettséggel nem rendelkező fiatalokat fogad be, akik nem tudtak átlépni a szakmunkásképzésbe. A program megfelelő teljesítményt nyújtó résztvevői az alapiskolai végzettséggel egyenértékű záróbizonyítványt kapnak, amely feljogosítja őket az igényesebb szakmai képzési formák (Szakiskola = Berufsfachschule) látogatására.

A BVJ alapvető funkciói a rehabilitáció, ismeretpótlás, készségfejlesztés, információnyújtás a szakmatanulás lehetőségeiről és a munka világáról, a pályaválasztás motiválása.

A szakmai gyakorlati képzés keretében a tanuló megismeri 2-3 szakmamező jellegzetes tevékenységeit, a felhasznált anyagokat, technológiákat.

(Az NSZK-ban a szakmunkás-szakmák tekintélyes részét 13 szakmezőbe sorolják. Ezek: gazdaság és igazgatás, fémtechnika, elektrotechnika, építőipar, faipar, textil és ruházat, kémia-fizika-biológia, nyomdaipar, festés és berendezés, egészségügy, testápolás, táplálkozás, és háztartásgazdaságtan, agrárgazdaság.)

A hangsúly az információn, a motiváción, a készségfejlesztésen, a személyiségfejlesztésen, az önismeret és az önértékelés fejlesztésén van. Az általános és szakirányú oktatás tárgyai: anyanyelv, szociális ismeretek, szakmai ismeretek, szakmai számítások, szakrajz, gazdasági ismeretek. E tárgyak lényegében megegyeznek a szakmunkásképzés tantárgyaival, tartalmuk azonban nem vethető össze sem a szakmunkásképzésben, sem az alapiskola záró osztályában oktatott tartalmakkal. A kvalifikációk egyenértékűségének elvét elfogadva adhat ez az iskolatípus az alapiskolai végzettséggel egyenértékű bizonyítványt.

b) Az egyéves, szakmamezőre irányuló iskolai szakmai alapképzés intézménye (Berufsgrundbildungsjahr)

A Szakképzési Törvény 2. paragrafusa kimondja, hogy a fiataloknak széles megalapozott szakmai képzést kell nyújtani. A törvény 29. paragrafusa szerint a duális rendszerben folyó szakképzés időtartama csökkenthető azzal az idővel, amelyet a tanuló azonos képzési irányú, teljes értékű szakképző iskolában tölt.

A hetvenes évek elején elkezdődött az oktatáspolitikai vita a széles megalapozott szakmai képzés fogalmáról, s hamarosan kialakult az egyéves, szakmamezőre irányuló szakmai képzés modellje, a Berufsgrundbildungsjahr. A közel egy évtizedig tartó egyeztetési folyamat eredményeként 1978-ra 13 szakmamezőt hoztak létre, amelyek közül 6 szakmamező további ágakra (súlypontokra) bomlott.

A Berufsgrundbildungsjahr egyéves, s a teljes szakmamező összes szakmájában vagy egyik ágazatának szakmaiban a duális rendszerben az első év programját helyettesíti. Ha a tanuló azonos szakmamezőben, de más ágban tanul, a BGJ egy félévet számít.

A széles alapozás elvben a pályaválasztás lépcsőzését is lehetővé teszi: a tanuló először szakmamezőt választ, s a tulajdonképpeni szakmaválasztás csak a második évben történik.

A gyakorlatban ez az elképzelés csak részlegesen valósult meg. A duális rendszerben a tanulók magas, 5-6-700 DM havi ösztöndíjat kapnak. (Ez az átlagos nettó jövedelem kb. 1/3-a.) Így az iskolai alapképzést, ahol nincs ösztöndíj, általában a hiányos általános képzettségű tanulók választják.

A Berufsgrundbildungsjahr alapvető ellentmondása, hogy a széles alapozás igénye óhatatlanul egy deduktív dominanciájú pedagógiai rendszert hoz létre, ugyanakkor a tanulók zöme hiányos általános képzettségű, s elsősorban induktív dominanciájú pedagógiai modellel fejleszthető hatékonyan.

A probléma kezelésére számos módszertani kutatás indult. A német szakemberek a megoldást a "projekt"-ben találták meg. A projekt a tanulót aktivizáló, motiváló komplex szakmai feladat. A gyakorlati oktatás tanfolyamokból és projektekből épül fel. A tanfolyamon a tanuló megismer egy technológiát (pl. hegesztés, forgácsolás), s a tanultakat a komplex feladat megoldása során gyakorolja. A fémipari alapképzés projektjei közül a legismertebb a "hobbigép" és a "gőzgép-projekt". A ta-

nulók az alapvető kézi és gépi fémmegmunkáló technológiákat egy működőképes gőzgép-modell elkészítésével, illetve egy kézi fűrőgép sokoldalú felhasználását lehetővé tevő hobbiműhely felszerelésének elkészítésével gyakorolják. (Fűrőállvány, satu, eszterga-állvány, stb.)

A kutatások eredménye kettős: egyrészt sikerült növelni a gyakorlati oktatás hatékonyságát, másrészt napjainkra elérték, hogy a gyakorlati oktatás, a pedagógia mostohagyereke, lassan tervezett és szervezet rendszerre alakul. A kvalifikációk egyenértékűségének elve ebben az iskolaformában is érvényesül: azok a fiatalok, akik nem rendelkeztek alapiskolai végbizonyítvánnyal, megfelelő teljesítmény esetén megkapják azt.

A Berufsgrundbildungsjahr tantervei megtalálhatók az Országos Pedagógiai Könyvtárban. A tantervek egy részének fordítása elkészült az Országos Pedagógiai Intézetben, s rendelkezésünkre állnak egyes szakmacsoportok alapozó szakaszának tankönyvei is, s ismerjük (fémipar, elektrotechnika) azokat az intézményeket is, amelyek a gyakorlati oktatás dokumentációját fejlesztik.

A Berufsgrundbildungsjahr követelményszintjét és tartalmait tekintve kompatibilis a hazai szakmunkásképzéssel. Egy a képzési folyamatot szakaszokra, modulokra bontó modell szélesen alapozó kezdő szakasza.

Hasonló koncepciójú intézménytípus Dániában működik országos modellként, de a széles alapozás elve érvényesül egy sor nemzeti rendszerben, pl. a svéd középiskola szakmai ágában is.

A Közös Piac országaiban, pl. Franciaországban és Nagy-Britanniában évek óta folynak a kísérletek egyes szakmák képzési programjainak tagolására.

A szakaszokra bontott képzési programok minden modulja zárt, a munkaerőpiacon értékesíthető. A tanulók -- vagy a felnőttek -- igényeiknek megfelelő számú modul elvégzése után bármikor kiléphetnek a munkaerőpiacra.

c) A szakaszokra bontott képzés modellje
(Stufenausbildung)

A szakmacsoportos alapképzés bevezetésekor a képzés két szakaszra bomlik:

Grundstufe = alapképzés

Fachstufe = szakmai képzés

A szakmai képzés tovább tagolható. A Krupp-cég modelljében a tanulók négyféle képesítést szerezhetnek:

- a képzés első éve után: üzemi munkás,
- a képzés második éve után: szakmunkás II.,
- a képzés harmadik éve után: szakmunkás I.,
- a képzés negyedik éve után: technikai alkalmazott.

Az 1969-es Szakképzési Törvény a képzés két részre osztását és egy részvizsga letételét írta elő, s ezzel megteremtette a modell terjesztésének a feltételét. 1969 és 1974 között az építőiparban, a textil- és ruházati iparban, a kereskedelemben és az elektronikai iparban kétszintű képzési célt lehetővé tevő tanterveket vezettek be. Az 1984-es Szakmajegyzék 50 kétszintű szakmát sorol fel.

Ezekben a szakmákban a tanulók a második és sikeres befejezése után munkaerőpiacon is értékesíthető végzettséget szereznek.

(Teilfacharbeiter = részsakmunkás)

A részszakmunkások egyszerűbb szakmunkásfeladatokat végeztek, irányítással.

Az elektrotechnikai szakmák tagolása (46)

1. év	2. év	3. év	4. év I. félév
	Elektromos géptekercselő	Elektromos-gépszerelő	
	Elektromos berendezés-szerelő	Energetikai	berendezés elektrikus
Szakmamazőre irányuló közös alapképzés	Elektromos készülék-szerelő	Energetikai készülék elektrikus	
	Híradástechnikai műszerész	Finomkészülék-elektrikus	
	Távközl. szerelő	Informatikai-elektrikus	
		Rádió-elektrikus	
		Távközl.-elektrikus	

A tagolt képzés megvalósítása összetett feladatot jelentett. Új szempontok szerint rendszerezték a képzési tartalmakat. A bonyolultabb tartalmak a záró szakaszba kerültek így a korábban képezhetetlennek ítélt csoportokat is be lehetett vonni az oktatásba és a munkaerőpiacon értékesíthető kvalifikációhoz lehetett jutni.

A tagolt képzés németországi modellje az 1974 utáni gazdasági visszaesés idején válságba került: a munkaerőpiacon a részképzettséggel rendelkezők hátrányba kerültek, az üzemek a teljes képzettséggel rendelkező fiatalokat vették fel. A részképzettség nem védett megfelelően a munkanélküliség ellen, nem segítette hatékonyan az elhelyezkedést. Ugyanakkor a német szakképző rendszerben a részképzettséggel rendelkező fiatalok továbblépése a részvizsga után az adott üzem személyzeti politikájának, s nem a tanuló előrehaladásának a függvénye volt. Sokszor tehetséges fiatalok is elakadtak az első képzési szint elérése után.

A képzés szakmai szintek szerint tagolása ellentmondásai ellenére is hozzájárult az NSZK szakképző rendszerének fejlődéséhez.

Annak ellenére, hogy a modell az NSZK-ban válságba került, számos elemét érdemes átvennünk. Az alapvető feltétel, a tanulók jogi helyzete, tehát az, hogy Magyarországon a tanuló az iskolával áll munkaviszonyban és nem a képző üzemmel, lehetővé teszi a legfontosabb konfliktus elkerülését. (A továbblépést nem üzem, hanem pedagógiai szempontok determinálják.)

A tagolt képzés, amint már jeleztük, a Német Szövetségi Köztársaság mellett elterjedt a Közös Piac országaiban, de sajátos változataival találkozunk Észak-Amerikában és a szocialista országok közül az NDK-ban is.

Észak-Amerikában -- a Kanadai, Torontói George Brown-főiskola felvételi tájékoztatója szerint -- a felsőoktatási intézményekben is folyik szakmunkás szintű

képzés. (47) A belépés feltétele a mi általános iskolai végzettségünknek megfelelő bizonyítvány -- vagy teszt megoldása. A tájékoztatóban általában 20 hetes egymásra épülő rövid programokat ismertetnek. Egy program elvégzése is munkaerőpiacon értékesíthető kvalifikációt ad, de a képzés bármikor folytatható vagy speciális programokkal egészíthető ki.

Pl. szakácsképzés Felvételi felt.: 10 oszt. elvégzése.

1. Ételkészítés, általános, alap

20 hét, bizonyítványt ad.

A végzettek az élelmiszeriparban és a vendéglátóiparban helyezkedhetnek el.

2. Ételkészítés, általános, haladó

20 hét,

a végzettek a főiskolai program 3.de szemeszterében folytathatják

tanulóyaikat, de ha elhelyezkednek, a főszakácsi pozícióig juthatnak el.

A többszintű képzés a Német Demokratikus Köztársaságban is elfogadott oktatási forma. (48)

A teljesértékű szakképzés 2 éves, belépés az Oberschule 10. osztályának elvégzése után. A nyolcadik osztályt befejezett tanulók kevésbé elméletigényes szakmában hároméves képzésben részesülnek. Azok a tanulók, akik nem végezték el a nyolc osztályt sem, "teljesítőképességüknek megfelelő szintű képzést kapnak, szakmák részterületein," (eine ihrem Leistungsvermögen angemessene Ausbildung auf Teilgebieten von Ausbildungsberufen.) A képzési idő másfél éves.

A szakképzés a felnőttképzés keretében folytatható és befejezhető.

A Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság gyakorlatában -- az általam megismert dokumentumok szerint -- az az alapvető különbség, hogy az NDK-ban a "teljesítőképességnek megfelelő szintű képzés" biztosítására törekszenek, ugyanakkor azonban rendezettek a foglalkoztatási lehetőségek.*

A Német Szövetségi Köztársaságban a munkaerőpiaci versenyben a "teljesítőképességnek megfelelő szintű képzés" ma kevés az érvényesüléshez. A pedagógusok abból a feltételezésből indulnak ki, hogy a "teljesítőképesség" fejleszthető, ezért a teljesértékű képzésre törekszenek.

Az NDK-beli részsakma -- a magyar VSZJ-szakmához hasonlóan -- a teljes szakma részhalmaza.

Az NSZK-beli részsakma ehhez viszonyítva egy nagyon fontos jeggyel bír: továbbépíthető, illeszkedik az országos szakmarendszerhez. Az NDK részképzése azonban az ottani védett munkaerőpiacon releváns: lehetővé teszi a foglalkoztatást. A fogyatékosok szakmai képzése -- a hivatalos dokumentumok szerint -- az NDK-ban teljes mértékben megoldott.

Magyarországon az előttünk álló évtizedben a munkaerőpiaci verseny erősödése várható, s ezért feltételezhetően azok a modellek adaptálhatók sikeresen, amelyeket a versenyipacokkal rendelkező országokban dolgoztak ki.

* Ez a kijelentés a jelenlegi - egyesülés előtti - állapotra érvényes.

3. A hiányos képzettségűek szakmai oktatási programja

Napjainkban 32000 hátrányos helyzetű tanulót fogad be az NSZK Oktatási és Tudományos Minisztériumának 1981-ben indított programja.(49)

A program finanszírozását 1988. január elsejétől a Munkaügyi Hivatal vette át. Idei költségvetése kb. fél milliárd nyugatnémet márka.

Az 1985-ös Szakképzési Jelentés szerint (50) -az 1987-es dokumentum nem közöl ilyen irányú adatokat -1983/84-ben a nem üzemi programok résztvevőinek 27%-a /a német tanulók 41%-a/ kisegítő iskolából érkezik, 61%-a a Hauptschule intézményét záróbizonyítvány nélkül elhagyók vagy iskolába nem jártak aránya, s csak 12% rendelkezik alapiskolai végzettséggel. Ez utóbbiak külföldiek, magatartás-zavarokkal küzdők, intézetben neveltek, büntetett előéletűek, kábítószerélvezők. A külföldiek aránya 1983/84-ben 37%. A tanulók 189 szakmát tanultak. 39%-kal a fémipari szakmák vezetnek. A résztvevők 4%-a részesült speciális gyógypedagógiai szakmai képzésben. A lemorzsolódók aránya a megelőző évi 22%-ról 16%-ra csökkent.

A programba azok a tanulók léphetnek be, akik legalább féléves szakmai előkészítő programon vettek részt. Ezek:

- a Szövetségi Munkaügyi Hivatal előkészítő programjai
- a Szövetségi Munkaügyi Hivatal, a Szövetség és a tartományok programjai külföldi fiatalok szociális integrációjára és pályaelőkészítésére,
- az alapiskolai végzettség megszerzését szolgáló programok az alapiskola elhagyása után,
- a Berufsgrundbildungsjahr gyógypedagógiai változatai és a Berufsvorbereitungsjahr,
- a kisegítő iskola 10. osztálya,
- a tarifaszereződésekkel szabályozott pályaelőkészítő programok.(51)

A hátrányos helyzetű tanulók első gondja: nem tudnak szakképző férőhelyhez jutni, sehova sem veszik fel őket. A program keretében teljesértékű szakképzési szerződést kötnek velük. Az oktatás az első évben védett környezetben folyik. A fejlesztés intenzív támogatást igényel: 24 tanulóra ezért 2 szakoktató, egy tanár és egy szociálpedagógus jut. A nem vállalatnál folyó szakképzést központilag finanszírozzák.

A hátrányos helyzetű fiatalokat kiképző vállalatok központi támogatásban részesülnek (A szociálpedagógus és a tanár bérének felét kapják, tanulónkénti költségátalányt és a tanulók ösztöndíjának a rehabilitáló programok idejére eső időarányos hányadát.)

Az első év befejezése után kísérletet tesznek arra, hogy a nem vállalati képzésből a tanulót a duális képzés keretei közé helyezték át. Ha ez nem sikerül, a tanuló a védett környezetben folytatja a tanulást.

A programokat végrehajtó intézmények megoszlása:

- gazdaság 35%
- kommunális intézmények 14%,
- független intézmények 51%.

A válságövezetek különösen magas arányban vannak képviselve: a nem üzemi programok tanulóinak 31%-a a brémai munkaerőhivatali kerületben található. (52)

A képzés végrehajtása (53)

- A szakmai gyakorlati képzés lehetőség szerint üzemben történik; ha erre nincs mód, a gyakorlati oktatást a projektmodell határozza meg
- A kiegészítő felzárkóztató/támogató oktatás az ismerethiányok pótlását szolgálja. Kis csoportokban folyik az alapismeretek pótlása és a bonyolultabb szakmai ismeretek feldolgozása.
- Szociálpedagógiai munka egészíti ki a képzést, amely a tanulók szociális és személyes problémáinak megoldását segíti.
- A szakmai ismeretek oktatása a szakmunkásképző iskolában történik (Berufsschule).

A projektek keretében a tanulók használati tárgyakat készítenek. A mozgássérültek igényeit figyelembe vevő bútorok, gyerekjátsszótér, szélmalom, biogáz-telep, kerékpár -- változatosak a kiválasztott feladatok. A projektek megvalósítása a szakoktatók, tanárok, szociálpedagógusok együttműködését igényli. 1987-ben tartották meg az első projektvásárt, ahol mintegy 45 projektet mutattak be. A szociálpedagógusok feladata, hogy segítsenek a tanulók családi, munkahelyi, lakásproblémáik kezelésében, pénzügyi problémáik megoldásában. A munka sokrétű: szabadidőtevékenység, kapcsolat a szülőkkel, iskolával, üzemmel, az ifjúsági hivatallal, s a képzés minden érintett résztvevőjével.

A hátrányos helyzetű fiatalok oktatását a Szövetségi Oktatási Minisztérium szakmai útmutatók kiadásával és az oktatók továbbképzésének megszervezésével is segíti.

4. A szociális szakmák

A hátrányos helyzetűek képzésében fontos szerepet játszanak a szociálpedagógusok és a szabadidőpedagógusok. Ez a két szakma -- a szociális munkás -- social Worker -- mellett -- az Egyesült Államokban és Skandináviában virágzik. Az NSZK-ban mai formájában kb. 15-20 évvel ezelőtt alakult ki a szociális területen dolgozók képzése. A hetvenes évek programja a képző intézményrendszer létrehozása és a tudomány legitimizálása volt.

A német modell feltételezhetően mind elméletben, mind gyakorlatában elmarad az amerikai és a skandináv modellek mögött. Az amerikai és a skandináv társadalmi gyakorlat -- mely egymástól is nagy mértékben eltér -- nehezen értelmezhető a hazai körülmények között. Az ottani kérdések felvetései itt nem egyszer irrelevánsak. Munkaerőpiacuk a hazaitól idegen játékszabályok szerint fejlődtek.

Míg az angolszász és skandináv modellek egy többé-kevésbé szerves, harmónikus fejlődés eredményeként jöttek létre, a német szociális szakmák története arra lehet példa, hogyan jelenik meg egy autokrata társadalom- és intézményrendszer-

ben a személyiség szabadságát hirdető elem. Az elérhető hazai szakirodalom korlátozott. Nagy közkönyvtárainkban (Szabó Ervin, OPKM) egy-két tucat könyv érhető el, általában a hetvenes évek közepéről, a legitimizálódás fázisából. Hasznos forrásmunka a Szociális munka szótára (54), jó bibliográfiával.

A szociális szakmák sok esetben régi szakmák integrálásával jöttek létre. (Óvónő, gyermekgondozó, intézeti nevelő. Helyette: nevelő /Erieher/).

Az NSZK-ban négy szintű a szociális szakmai képzés:

-- Szakmunkásképző szakiskolákban, két éves formában képezik a gyermekgondozókat. (Belépés feltétele: alapiskolai végzettség, Hauptschulabschluss).

-- Szakiskolában (3-4 év) képezik a nevelőket, akik általában óvodában, napközi otthonokban, diákotthonokban helyezkednek el, ifjúsági- és szabadidőmunkát végeznek gyógypedagógiai és más szociálpedagógiai intézményekben.

Belépés feltétele: reáliskolai végzettség, + 1 éves szakmai gyakorlat vagy szakmunkásvégzettség.

-- Szakfőiskolán (három év) képezik a szociális munkásokat, szabadidőpedagógusokat, szociálpedagógusokat. A foglalkoztatás, a munkahelyi feladatok általában megegyeznek a nevelők feladataival. Ez a konfliktusok forrása. Számos érv szól egységes, szakfőiskolai szintű nevelői/szociálpedagógusi képzés megvalósítása mellett.

-- Egyetemen, a pedagógia szociálpedagógiai leágazásaként folyik a képzés. A végzettek kutatóként, vezetőként helyezkednek el.

Hazai rendszerünkben több hiányzó láncszem van. Nincs megoldva a napközis pedagógusok képzése. Csupán általános iskoláink délutáni programjainak végrehajtására kb. 20-25.000 napközis nevelőre, szabadidőpedagógusra lenne szükség. Hiányoznak a szociálpedagógusok az oktatási rendszer majd minden pontjáról: különösen az állami gondozottak intézeteiből és a szakmunkásképzésből.

Szociálpedagógusokra lenne szükség a fent bemutatott programok adaptálásához is.

A szabadidőpedagógia látszólag abszurd kategória a magyar "túlórátársadalomban". A munkanélküliségi segély bevezetése azonban arra figyelmeztet, hogy belátható időn belül esetleg több tízezer -- esetleg százezernyi -- fiatal "szabadideje" fog soha nem tapasztalt mértékben megnövekedni.

A szabadidőpedagógia a munkaerőpiaci válságok évtizedeiben nem luxus, nem gazdag országok pénzpocsékló játéka, hanem a kiéleződő ifjúsági probléma kezelésének viszonylag olcsó eszköze is lehet.

A szabadidőpedagógia segítheti a társadalmi értékek elfogadtatását a perifériára kerülő csoportokban.

A szociális szakmaterület hiányzó láncszeme a háztartásbeli szakma, amely számos nyugati országban professzionizált. Kórházakban, kollégiumokban, nevelőotthonokban, üzemi konyhákban, szociális otthonokban gyakran hiányoznak a takarítást, konyhai kisegítő munkát, fehérnemű-, ágyneműkarbantartást, mosást végző dolgozók. Az időseket gondozó social-workert sem a bevásárlásra, főzésre, mosogatásra, mosásra képezték ki. Lehet ugyan, hogy nem omlik össze, de valószínű, hogy nagy nehézségekkel találkozunk a most induló social-worker képzés, ha ezt a szakmunkás-szintű programot nem vezetjük be.

A háztartási szakma oktatása az állami gondozott fiatalok számára különösen hasznos lehet: ezek a fiatalok nem rendelkeznek családi tapasztalatokkal. Önálló életvezetésük megalapozásához feltétlenül szükségük lenne a "szakma" alapelemeinek elsajátítására.

III. Következtetések a hazai rendszer fejlesztése számára

A társadalomnak fokozott erőfeszítéseket kell tennie a hiányos és formális szervezeti képzettségű fiatalok szakmai képzésének és foglalkoztatásának megoldására. Különösen érvényes ez az állami gondozott fiatalokra, akik nem rendelkeznek családi háttérrel, amely megkönnyíti fellépő egzisztenciális problémáik kezelését. A fogyatékos és mozgássérült állami gondozottak esetében a gondoskodásnak teljes körűnek kell lennie, hiszen ők senkire sem támaszkodhatnak.

Az 1983-84-ben nagykorúvá vált állami gondozottak mintájában az alulképzettek létszáma közel 1800 fő volt, arányuk 74,2%.

Hiányos képzettséggel rendelkeztek az analfabéták (165 fő), a kisegítő iskolában tanulók (338 fő), és az általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők (204 fő).

Formális általános képzettségűnek tekinthetők az általános iskolát befejezett tanulók, akik nem tanultak tovább (399 fő), a szakmunkásképzőt be nem fejező fiatalok (565 fő), s a középiskolából lemorzsolódók (75 fő), összesen 1039 fő, az adatokkal jellemezhető minta 43,6%-a, akik ugyan rendelkeznek a középfokú továbbtanulásra jogosító végzettséggel, de az iskolákban és nevelőotthonokban nem sajátították el a szakmai ismeretek megszerzéséhez szükséges készségeket és ismereteket, pályaválasztásuk megalapozatlan, kommunikációs készségük gyenge, s nem rendelkeznek az iskolai és munkahelyi konfliktusok kezeléséhez szükséges technikával.

A formális szervezeti képzettségű fiatalok szakképzésére nem szükséges elkülönített intézményrendszert kiépíteni. A cél az, hogy felzárkóztató, rehabilitáló, orientáló, alapozó programok keretében adjunk segítséget nekik ahhoz, hogy beilleszkedjenek a szakképző rendszerbe. Alapvető probléma azonban, hogy a célcsoport bővül, ha bevonjuk az állami gondozás által csupán néhány évig érintett formális képzettségűeket, vagy a veszélyeztetett tanulók tízezreit. Ebbe a célcsoportba tartoznak a hiányos általános képzettségű tanulók közül az enyhén értelmi fogyatékosok és az általános iskolát be nem fejezők. Csoportjuk az állam gondozottak között talán 5-600 fős, de a létszám ugyancsak bővíthető az állami gondozott veszélyeztetettekkel és az állami gondozásba nem kerülő veszélyeztetettekkel. Veres és Brezovszky adatai alapján kb. 200 főre tehető a korlátozottan fejleszthető, kisegítő iskolás, ill. analfabéta súlyosabb értelmi fogyatékosok száma. A becslést megnehezíti, hogy nem tudjuk, mit rejt az "analfabéta"-kategória.

Ki kell építeni a korlátozottan fejleszthető állami gondozott értelmi fogyatékosok szakmai képzésének és foglalkoztatásának rendszerét.

-- Bővíteni kell a gyógypedagógiai iskolai oktatás időkereteit. A záró szakaszban biztosítani kell a munkára felkészítést és a pályorientációt.

-- Létre kell hozni a fogyatékosok tevékenységre felkészítésének és védett foglalkoztatásának intézményeit.

-- Meg kell teremteni a nem védett munkahelyeken is foglalkoztatható fogyatékosok differenciált szakmai képzésének intézményeit. Fejleszteni kell a szakképzés speciális, gyógypedagógiai módszereit. Biztosítani kell a megfelelő szakemberek kiképzését és továbbképzését.

Létre kell hozni a fejleszthető, enyhén értelmi fogyatékos fiatalok, az általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők, a formális általános végzettséggel bíró tovább nem tanulók és lemorzsolódók (vagy a lemorzsolódás által fenyegetett rétegek) pályaaorientációját, az ismeretpótlást, a rehabilitációt biztosító intézményeket. Elsősorban a Berufsvorbereitungsjahrhoz hasonló programokra van szükség.

Az orientáló intézménytípust ki kell építeni a teljes állami gondozott célcsoport, a Veres-Brezowszky által közölt adatok szerint kb. 1400 fő részére.

A pályaválasztást előkészítő, orientáló, rehabilitáló, alapozó programok önmagukban nem elégségesek a lemorzsolódás elkerüléséhez. Szükség van induktív dominanciájú, a hányos és formális képzettségű fiatalok sajátosságait figyelembe vevő pedagógiai rendszerek kialakítására és terjesztésére, a többszintű, modulokból felépülő szakképző programok fejlesztésére és bevezetésére, a lemorzsolódás csökkentését szolgáló modellek (pl. szociálpedagógiai modellek) átvételére, s a szakoktatók módszertani továbbképzésének és a szociálpedagógusok képzésének kialakítására.

A német részzszakmunkás -- Teilfacharbeiter -- kategória helyett javaslom a többszintű képzés, szakaszokra bontott, modulokból felépülő képzés fogalmak bevezetését. Míg előbbi arra utal, hogy a tanulók egy kvalifikáció -- bár jól értékesíthető -- részét kapják meg, a többszintű képzés, a szakaszokba bontott, modulokból felépülő képzés a továbbépíthetőséget hangsúlyozza.

Négylépcsős modulrendszer bevezetése javasolható:

1. Orientáló, rehabilitáló, ismeretpótló, készségfejlesztő, szocializáló szakasz.
2. Szakmacsoportos alapképzés (a gyakorlati képzés dominál)
3. Szakmai képzés I. szint (általános: pl. forgácsoló)
4. Szakmai képzés II. szint (speciális: pl. marós)

Az egyes modulok hossza a különböző nemzeti rendszerekben eltérő. Németországban egy éves szakaszokkal találkozunk. A fentebb vázolt kanadai program 20 hetes elemekből épült fel, de ismerünk négy hathónapos modulból álló, két éves rendszereket is.

A fejlesztés során hangsúlyt kell helyeznünk

- a munkaerőpiacon is értékesíthető, egymásra épülő képzési szintek elkülönítésére,
- induktív dominanciájú szerkezet kialakítására,
- a tartalom és az elmélet összehangolására, a szakmunkás szinten irreleváns ismeretelemek kiszűrésére,
- az alsó képzési szint munkaerőpiaci legitimizálására,
- a célcsoport sajátosságait figyelembe vevő módszerek fejlesztésére.

Különös gondot kell fordítanunk egyes hátrányos helyzetű csoportok támogatására. A lányok szakképzésének kiterjesztése (a szociális és a szolgáltató szakmák professzionalizálása) mellett fontos a cigány fiatalok társadalmi integrációját szolgáló modellek kialakítása.

A Szociális és Egészségügyi Minisztérium a felsorolt feladatok megoldására nem vállalkozhat egyedül. A Művelődési Minisztériummal az ágazati minisztériumokkal és az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatallal együttműködve lehet és kell a szükséges eszköz- és intézményrendszert megteremteni.

Tudjuk, hogy a szakképzés nemcsak az állami gondozottak esetében alacsony hatékonyságú. Az ifjúsági munkerőforrás egyharmada lép szaképzetlenül a munkaerőpiacra. Ezért azok az intézmények, amelyeket az Egészségügyi és Szociális Minisztérium az állami gondozottak részére fejleszt ki, az egész szakképző rendszerben modellé válhatnak. Elsősorban az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal biztosította forrásokra lehet számítani, de nem zárható ki, hogy a közeljövőben várhatóan növekvő szakmunkásképzési alap egy része is a hátrányos helyzetűek problémáinak kezelésére fordítható.

Az állami gondozottak szakképzésének kiterjesztése csak akkor valósítható meg gyorsan, ha nem a programfejlesztésre, hanem a külföldön bevált programok adaptálására helyezjük a hangsúlyt.

A belátható feladatok öt részterületre bonthatók.

1. Kutatócsoport létrehozása
 - a) konkrét, a minisztérium hatáskörébe tartozó feladatok kidolgozása.
 - b) Oktatáspolitikai javaslat kidolgozása.
 - c) A külföldi információs források feltárása, kapcsolatteremtés, információk beszerzése.
 - d) Részterületek kutatásának koordinálása. Részterületek kutatása.
2. A szociálpedagógiai és szabadidőpedagógiai képzés bázisának létrehozása
 - a) A képzés feltételeinek megteremtése.
 - b) az oktatók tartalmak meghatározása.
 - c) A szakképzés speciális szociálpedagógiai aspektusának kutatása.
 - d) Szakoktatók szociálpedagógiai képzése.
3. A szakképzés gyógypedagógiai modelljének fejlesztése.
4. Orientáló, alapozó, speciális csoportokat kezelő iskolakísérletek, programok indítása.
5. Kezdeményezés és együttműködés a szakaszokra bontott képzés hazai bevezetésében.

A hazai érdekeltekkel együttműködve (tárcák, ÁBMH) és a nemzetközi tapasztalatokat adaptálva viszonylag hamar kiépíthető a munkaerőpiacról kiszorult állami gondozott fiatalok parkoltatásának és szakmai képzésének intézményrendszerre, s a munkaerőpiaci viszonyok romlása esetében kiterjeszhető az ifjúsági munkaerőforrás érintett csoportjaira.

Kérdés: hogyan biztosítható a programok költségfedezete, s hogyan valósítható meg a kiképzett fiatalok hatékony foglalkoztatása?

Alapelvként el kell fogadnunk, hogy az első szakmai képzettség megszerzéséhez való jog állampolgári jog, s érvényesítéséhez a szakképző infrastruktúra megteremtésével és működtetésével a költségvetésnek is hozzá kell járulnia.

A költségvetés feladata, hogy az állami gondozottak képzéséhez szükséges "fejkvótát" biztosítsa. Ugyanez vonatkozik a speciális csoportok oktatására is. Ebben az esetben azonban más források, pl. az egészségügyi tárca, az ÁBMH, vagy a városi-megyei tanácsok kiegészítő forrásai is igénybe vehetők. Fontos forrás lehet a felemelt szakképzési alap is, amely a vállalatok befizetéseiből keletkezik.

A költségvetés tehermentesítése érdekében számos országban vállal az oktatásban meghatározó szerepet a gazdaság. Franciaországban egy tekintélyes szakképzési alap fenntartásával, az NSZK-ban a szakmunkás szintű szakoktatás gyakorlati képzés részének vállalásával, de lehetséges e két modell kombinációja is (Franciaországban, v. pl. Magyarországon).

A szakmunkástanulók által termelt érték is hozzájárulhat a képzési költségek csökkentéséhez. Ez a lehetőség azonban ott használható csak ki hatékonyan, ahol a termelés és az oktatás jól kombinálható. (Műhelyrendszerű munkaszervezés, kis sorozatok, hagyományos, nem automatizált technológiák.)

A gyakorlati oktatásban megítélésem szerint a jövőben jobban kell támaszkodnunk a kis- és középvállalatokra, hiszen az erősen tagolt szervezetű, nagy sorozatokat előállító nagyvállalatokban szűkülnek a szakmunkásképzés keretei, a termelésben idegenek a szakmunkástanulók. Az automata rendszerek nem tűrik a tévedést. A tanulás folyamatának pedig része a tévedés, a hibák felismerése, a helyzet elemzése, a döntés módosítása.

Fontos feladat tehát a bevonható kis- és középvállalatok körében feltárása. Hazánkban erősen centralizált a szakképzés: a megyeszékhelyeken, a városokban található mammutintézményekben tanul a fiatalok zöme. A szakmunkástanulók tekintélyes része ingázik, naponta 10-12 órát tölt távol a lakóhelyétől, s az iskolában olyan szakmát sajátít el, amelyet otthon majd nem tud hasznosítani. Ez a tény ezet aztán a törvényszerű elvándorláshoz, egyes községek elnéptelenedéséhez.

Elképzelhető egy regionális kooperatív szakképzési modell, amelyben a nagyváros szakképző iskolája a szakmai elméleti oktatást, a községi/kisvárosi általános iskola az általánosan művelő tárgyakat, s a községi (nagyközségi) kisvárosi kis- vagy középüzem a szakmai gyakorlati képzést vállalja.

Valószínű bevonhatók a nagy termelőszövetkezeti egyesülések is, amelyeknek ma már gépműhelyeik, különböző szakipari és ipari műhelyeik és melléküzemágaik vannak. Ebben az esetben a képzés során otthon hasznosítható kvalifikáció jön létre, csökken az elvándorlás kényszere.

A modell természetesen egy újragondolt regionális beruházási- és iparpolitikát is igényel, a szolgáltatások fejlesztését, az infrastruktúra bővítését és az élelmiszerfeldolgozó ágazat decentralizálását.

A regionális kooperatív modellre a közelmúlt gyakorlatából a legsikeresebb példa a helyi általános iskolával és egy budapesti szakképzővel szövetségre lépő szobi gyümölcsfeldolgozó, ahol -- információim szerint -- állami gondozott fiatalok is lehetőséget kapnak szakmaszerzésre és egzisztenciateremtésre.

A szakképzés feltételeit nagyon sokféle eszközzel lehet megteremteni. Érdekesek és hasznos tapasztalatokat kínálnak az EGK-országokban terjedő szövetkezeti kísérletek.

Munkanélküli, állami gondozott, kábítószerélvező, nvelőintézetből jött fiatalok részére hozták létre Olaszországban az "IL FORTETO" mezőgazdasági szövetkezetet. Hetven tagja van, 500 hektár földet művelnek, juhot tenyésztnek, gyümölcsöt termelnek és sajtot gyártanak. Termékeiket a környező városok piacain értékesítik. Napjainkra pénzügyi önállóságra tettek szert.

Az ír FORDIGE ifjúsági szervezet kb. 100 oktató-szövetkezetet működtet. A fiatalok egy évet töltenek itt, munka-tapasztalatot és szakmai ismereteket szereznek. Sikerként könyvelhető el, hogy az egyik ilyen oktató-szövetkezet tagjai az egy év lejárta után önálló szövetkezetet alapítottak, amely azóta is működik. (56)

A nyugat-berlini KreuzWerk egyesület hátrányos helyzetű, hiányos alapképzettségű német és külföldi fiatalokat képez ki az építőipari és az ehhez kapcsolódó szakmaterületeken (tetőfedő, festő és mázoló, központifűtés és szellőzési rendszer szerelő, asztalos, stb.). Szociálpedagógusok és a felzárkóztatást vállaló tanárok kapcsolódnak be a programba. A tanulók az elméleti képzést a szakmunkásképző iskolában kapják meg.

Az egyesület felújításra szoruló épületek korszerűsítését vállalja. A tanulók a gyakorlati képzés keretében részt vesznek a lakások felújításában, s így megtermelik a képzési költségek tekintélyes részét. (57)

A modell hazai adaptálása az állami gondozottak szakképzése mellett hozzájárulhat a fiatalok otthonteremtéséhez is.

Az állami gondozott fiatalok szakképzésének szervezésekor ki kell használni a gazdaság kínálta lehetőséget. A konkrét szakképzésen túllépve gondoskodni kell a fiatalok foglalkoztatásának megoldásáról, s arra kell törekednünk, hogy életteret teremtsünk a számukra. "Élettér", üres lakások azonban elsősorban a községekben találhatók. A gazdaság élénkítésével arra kell törekednünk, hogy a községek nemcsak lakóhelyet, de munkahelyet is adjanak a bennük lakóknak.

Az állami gondozottak képzése, foglalkoztatása, társadalmi integrációja nem szakítható el az általános társadalmi-gazdasági fejlődéstől, a foglalkoztatás általános feltételeitől. A kilencvenes években a munkaerőpiaci feszültségek növekedésére kell számítanunk.

Okai:

- demográfiai tényezők (a nyugdíjba menők létszámát több száz ezerrel meghaladja a munkaerőpiacra lépő fiatalok száma),
- a "jobkiller" technológiák terjedése,
- központi intézkedések (bérszabályozás változása, nyugdíjkorhatár emelése, személyi jövedelemadó hatásai),
- piacszűkítő gazdaságpolitika.

A demográfiai események tények, a jobkiller technológiák bevezetése, az automatizálás tény, módosítani a gazdaságpolitikát és az adórendszerrel lehet. A családi jövedelemadó bevezetése és a GYED kiterjesztése, a kisgyermekes anyák munkaidőkedvezményének bevezetése olyan rétegeket távolíthat el a munkaerőpiacról, amelyek a gyermeknevelésben aktivizálódva nagyon értékes tevékenységet végez-

nek. A legnagyobb hatású faktor azonban a gazdaságpolitika. Az állami gondozott fiatalok munkaerőpiaci beilleszkedése az általános konjunktúra függvénye.

A fent vázolt folyamatok megteremthetik egy extenzív gazdasági növekedés feltételét is. A demográfiai tényezők, az automatizálás és a munkaerőpiacpolitika változása 4-600.000 fő munkaerőfelesleget eredményez. Megfordítva az érvelést: ez a 4-600.000 fő nemcsak munkaerőfeleslegként, de a munkaerőforrás 8-12%-os bővüléseként, sőt a felvevőpiac 8-12%-os bővüléseként is értelmezhető. Ez a 8-12%-os keresletnövekedés még akkor is fennáll, ha nem oldjuk meg e tömeg foglalkoztatását, hanem munkanélküliként parkoltatjuk őket.

A kilencvenes években tehát a stagnáló forrásokkal növekvő kereslet áll szemben. Ugyanakkor mai megoldatlan problémáink is felsorakoztathatók: a lakáskérdés, a bérreform, a nyugdírendszer, az egészségügy, a szociálpolitika finanszírozása, az oktatási rendszer fejlesztése, a közlekedési-távközlési infrastruktúra fejlesztése, a technológiai váltás költségei, a felszabaduló munkaerő átképzése, parkoltatása, munkahelyteremtés, környezetvédelem.

Függetlenül attól, hogy a fent felsorolt problémákat a központi költségvetés útján vagy piaci mechanizmusokon keresztül kívánjuk megoldani, a továbblépés feltétele, hogy ne csupán több pénz álljon rendelkezésünkre, hanem a több pénzzel megfelelő árufedezetet tudjunk szembeállítani. Ez az árú megjelenhet konkrét fogyasztási cikkek formájában és megjelenhet szolgáltatások formájában (pl. lakásfelújítás, betegellátás, oktatás). A belső piacon felhasználható árutömeg és szolgáltatástömeg növelésével, ha ezt a struktúraváltás során felszabaduló munkaerőtömeg aktivizálására építjük, megszabadul a költségvetés a parkoltatás terheitől, s részben megteremtődik a bérreform, a nyugdíjreform, egészségügy, oktatási reform, szociálpolitika árufedezete.

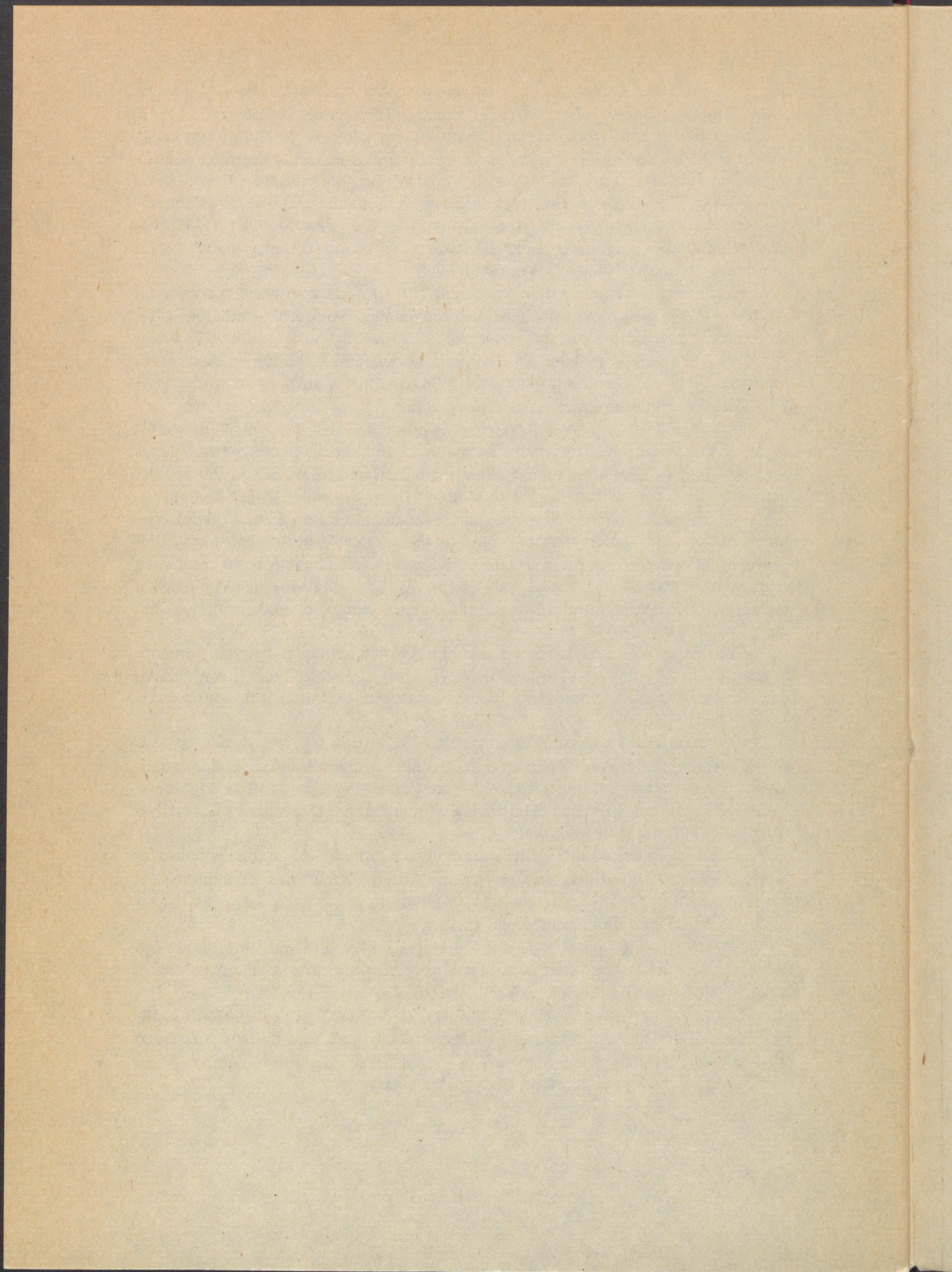
Vizsgálnunk kell, mely árucsoportokból indokolt a belföldi fogyasztás növelése. (Lakás, élelmiszer, infrastruktúra, oktatás, egészségügy, szolgáltatás, stb.) Vizsgálnunk kell a szolgáltatás, mint a piaci igények kielégítésének eszközt, s mint munkahelyteremtő faktort.

Vizsgálnunk kell a termelő és a szolgáltató szektorok fejlesztésének sajátosságait, a szegmentált munkaerőpiac és a szegmentált árupiacok működését. Vizsgálnunk kell a második gazdaság termékeinek szerkezetét. Megalapozott az a feltételezés, hogy a második gazdaság azon "hiányok" megszüntetésére vállalkozik, amellyel fizetőképes kereslet állítható szembe.

Hazánkban a belső piaci igények kielégítése a termelőerők optimális fejlesztésének feltétele. A belső piac szűkítése nem a közép-hosszú távon gondolkodó reform, hanem a napi költségvetési egyensúly fenntartóinak érdeke, amely ha folytatódik, a hány bővített újratermeléséhez vezet.

A belső piac igényeinek kielégítése a külsőpiaci siker feltétele lehet, ha az önköltség leszorítását a belső piac biztosította nagy sorozatok teszik lehetővé. Csak a hazai piacon sikeres termék lehet sikeres a külső piacokon.

Összefoglalva: csak piacélnkítő, növekedést ösztönző gazdaságpolitika segítségével alakítható úgy a munkaerőpiac, hogy az állami gondozott fiatalok is kedvező elhelyezkedési lehetőségeket kapjanak, s ugyanakkor meg tudjuk oldani égető egészségügyi, szociális, oktatásügyi, stb. problémáinkat.

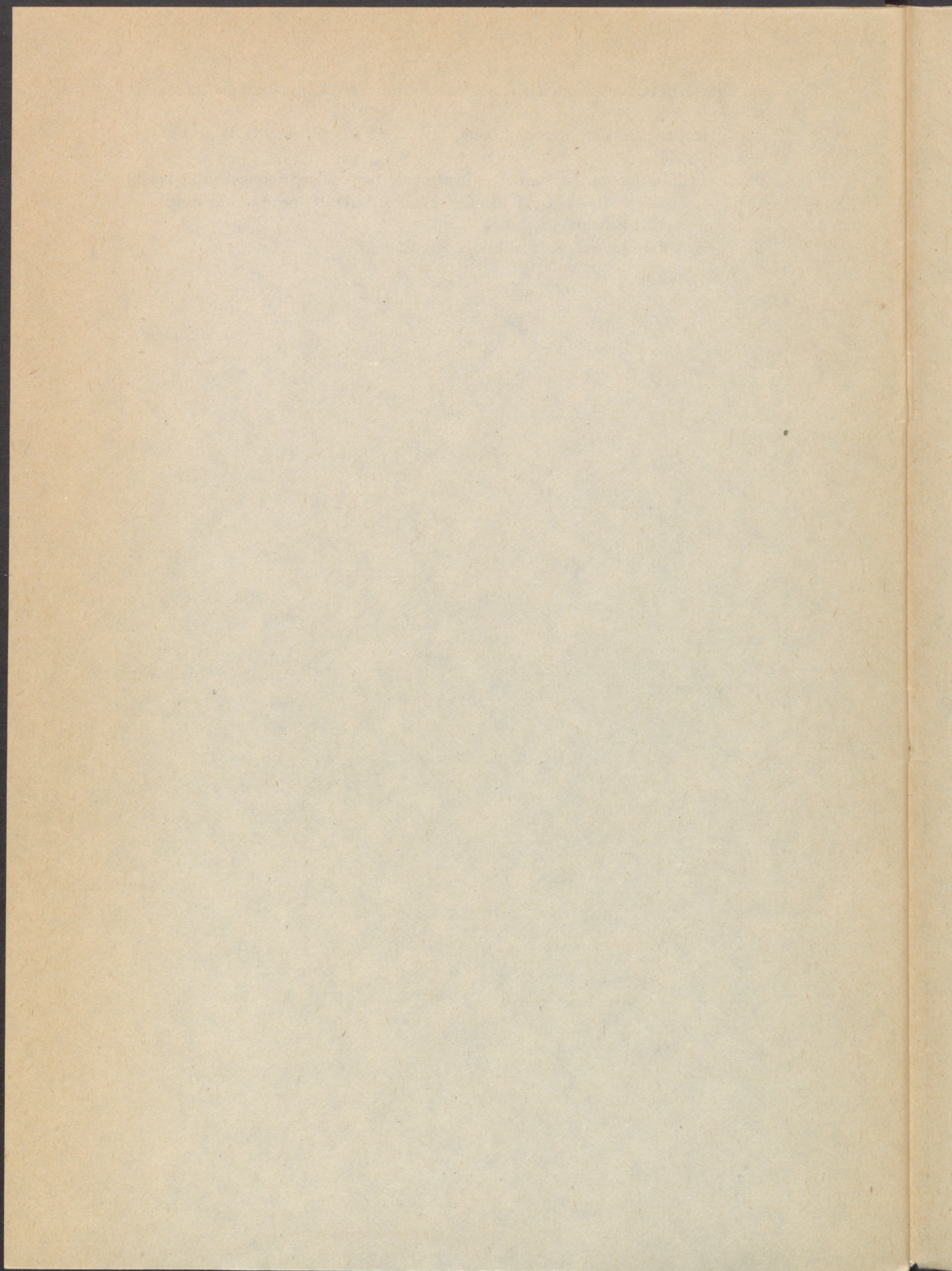
IRODALOM

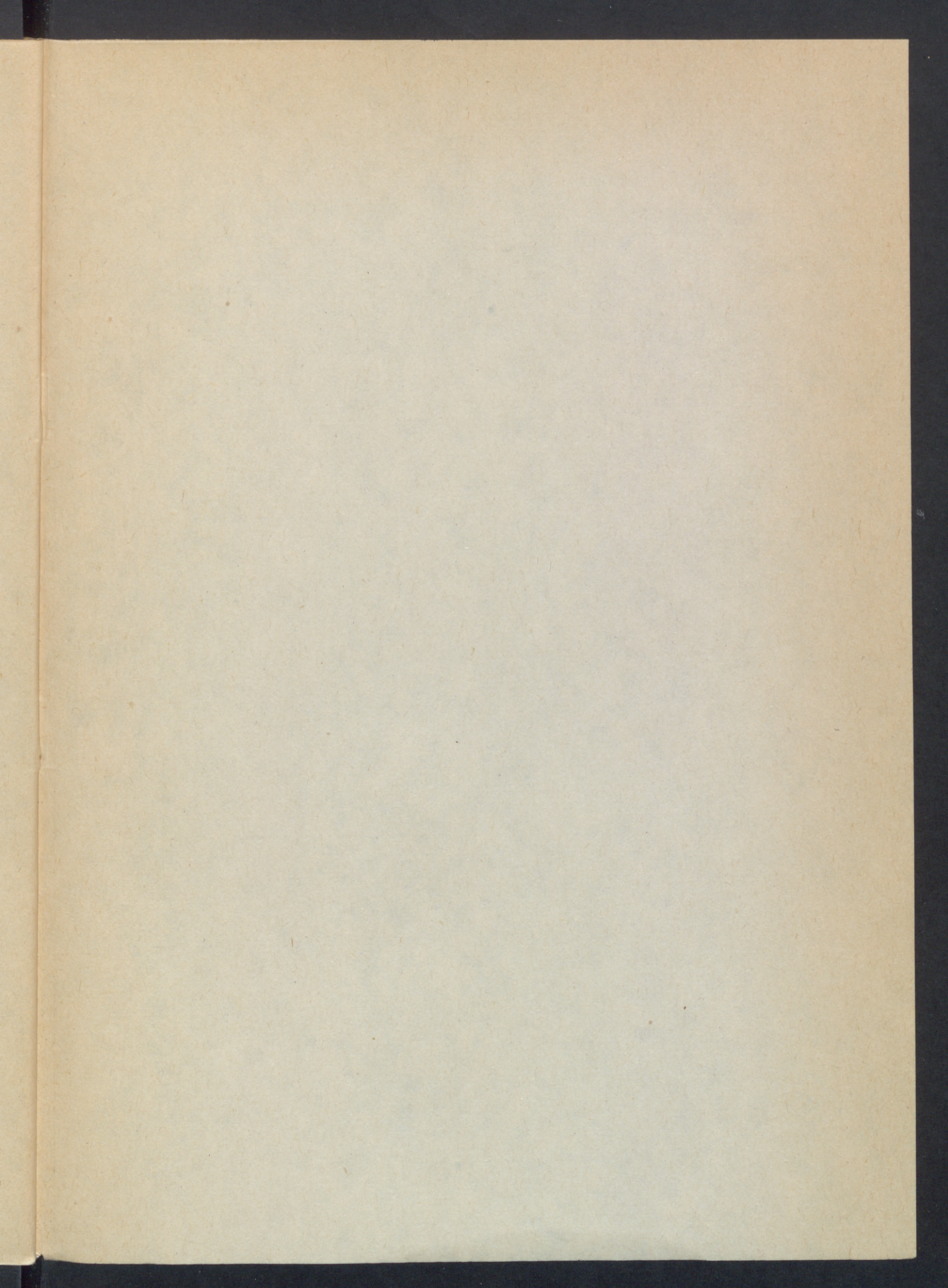
1. Statisztikai Évkönyv 1988. KSH Bp. 1989
2. MM. Statisztikai Tájékoztató. Középfoku oktatás Bp. 1990
MM. Statisztikai Tájékoztató. Szakmunkásképzés Bp. 1990
3. Statisztikai Évkönyv 1988. KSH. Bp. 1989.
4. Fülöp Edit: A szakképzettséggel rendelkező pályakezdők elhelyezkedése 1986-87- ben. Szakképzési Szemle, 1987. 4.sz.
5. L.C. Thurow: Die Arbeitskraefteschlange und das Modell des Arbeitsplatzwettbewerbs. In: Sengenberger: (Szerk.) Der gespaltene Arbeitsmarkt. Campus, 1978. Frankfurt/New York
6. Veres-Brezovszky: Az állami gondozottak iskoláztatásának háttértényezői. Bp. Évsz. nélk. Kézirat.
7. Statisztikai Évkönyv, 1988. KSH, Bp. 1989.
8. Peresztegi Éva: A liseigfő iskolát végzett, a többiekkel együtt nem képezhető fiatalok munkába állásához szükséges szakképzés helyzetének elemzése, jövőbeli megoldásának lehetséges módja. Bp. OPI 1985. május.
9. Peresztegi i. m. 8. o.
10. Peresztegi i. m. 9-10. old.
11. A közoktatás és a felsőoktatás fejlesztési programja. In: Oktatáspolitikai dokumentumok 1980-84. Kossuth, Bp. 73. old.
12. Statisztikai Évkönyv 1988. KSH. Bp. 1989. 257. old.
13. Ladányi-Csanádi: Szelekció az általános iskolában Magvető Bp. 1983.
14. Ladányi-Csanádi: i.m. 103. old.
15. Ladányi-Csanádi: i.m. 101-103. old.
16. Ladányi-Csanádi: i.m. 103. old.
17. Ladányi-Csanádi: i.m. 106. old.
18. Ladányi-Csanádi: i.m. 120. ill. 346. old.
19. v.ö.: Sozialpaedagogisch orientierte Berufsbildung. (BMBW Werkstattberichte 41.) Druckhaus Bayreuth, 1982.
20. In: Oktatáspolitikai dokumentumok 1985. Kossuth, 1986. 47. old.
21. Gyetvai László: A középfokú szakemberszükséglet és kínálat várható alakulása fejlődésünk következő időszakában Szakképzési Szemle, 1986. 2. sz.
22. Gyetvai: i.m. 26-27. old.
23. OTTF: A munkaerő-szerkezet alakulása 1980-2000. Összefoglaló. Idézi Gyetvai: i.m. 28. old.
24. Farkas Péter: Szakmunkásképzés és munkaerőpiac Oktatáskutató Intézet, 1985.
25. Sík-Galasi. A munkaerőpiac szerkezete és működése Magyarországon Bp. Közgazdasági és jogi Könyvkiadó 1981.
26. KNEB-jelentés a tankötelezettségi törvény végrehajtásának utóvizsgálatáról Bp. 1987. febr. kézirat.
27. Liskó Ilona: Kudarcok középfokon. Oktatáskutató Intézet Bp. 1986.

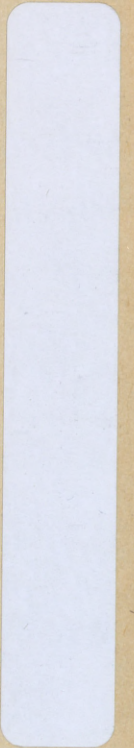
28. Liskó: i.m. 90-91. old.
29. Liskó: i.m. 78-79. old.
30. Stadler Jenő: Lemorzsolódási esélyek a hiányszakmákban. Idézi: Liskó, i.m. 40. old.
31. Liskó, i.m. 85. old.
32. Behinderte Jugendliche vor der Berufswahl. Herausgegeben von der Bundesanstalt für Arbeit. Nürnberg, 1986. Universum Verlaganstalt GMBH Wiesbaden.
33. Behinderte Jugendliche vor der Berufswahl. 152. old.
34. Behinderte Jugendliche vor der Berufswahl. 165. old.
35. Die anerkannten Ausbildungsberufe. Bundesinstitut für Berufsbildung, Bertelsmann Verl. Bielefeld, 1984.
36. Werkstufe der Schule für geistig Behinderte. (Arbeitstraining in der Werkstatt für Behinderte. Eine Empfehlung der Bundesvereinigung Lebenshilfe. Sonderdruck. Marburg, 1981.
- További információ:
- Handbuch Werkstatt für Behinderte der Bundesvereinigung Lebenshilfe für geistig Behinderte. Pf.80. 3550 Marburg 7.
37. Musterförderungsplan für den Arbeitstrainingsbereich der Werkstatt für Behinderte. Sonderdruck der Bundesvereinigung Lebenshilfe. Marburg, 1981.
38. Behinderte Jugendliche vor der Berufswahl 195. old.
39. Behinderte Jugendliche vor der Berufswahl 81. old.
40. Bildungswesen in den Niederlanden. Docinform 324. d. Zentralkommission Dokumentation. Ministerium für Unterricht und Wissenschaft den Haag, 1981.
41. Jugendarbeitslosigkeit und alternierende Ausbildung. Konferenzbericht. CEDEFOP. Europäisches Zentrum für die Förderung der Berufsbildung, Berlin W. 1981.
42. Halász Gábor: Gazdasági válság és oktatáspolitikai változás Nyugat-Európában OTTGI Bp. 1984. 6. old.
43. John Flowers: Alternierende Ausbildung für arbeitslose Jugendliche. In: Jugendarbeitslosigkeit und alternierende Ausbildung, l.41.
44. Burkart Sellin: Die Entwicklung der alternierenden Ausbildung für Jugendliche in der EG. Berufsbildung. no. 12. 1983. CEDEFOP.
45. Farkas Péter: Az NSZK szakmarendszere és a fejlesztés irányai. Bp. OPI 1988.
46. Berufsbildungsbericht 1985. BMBW. Bad. Honnef: Bock Verl. 1985. 66. old.
47. Full-time Programs. 1988-89 George Brown College, Toronto, 1988.
48. Das Bildungswesen der DDR. Volk u. Wissen, Berlin, 1979.
49. Berufsbildungsbericht 1988. BMBW Bad Honnef: Bock, 1988.
50. Berufsbildungsbericht 1985. BMBW Bad Honnef: Bock Verl. 1985.
51. Sozialpädagogisch orientierte Berufsbildung. BMBW Werksattberichte 41. BMBW Druckhaus Bayreuth, 1982.
52. Berufsbildungsbericht 1988., 91. old.
53. Berufsbildungsbericht 1988. 93. old.

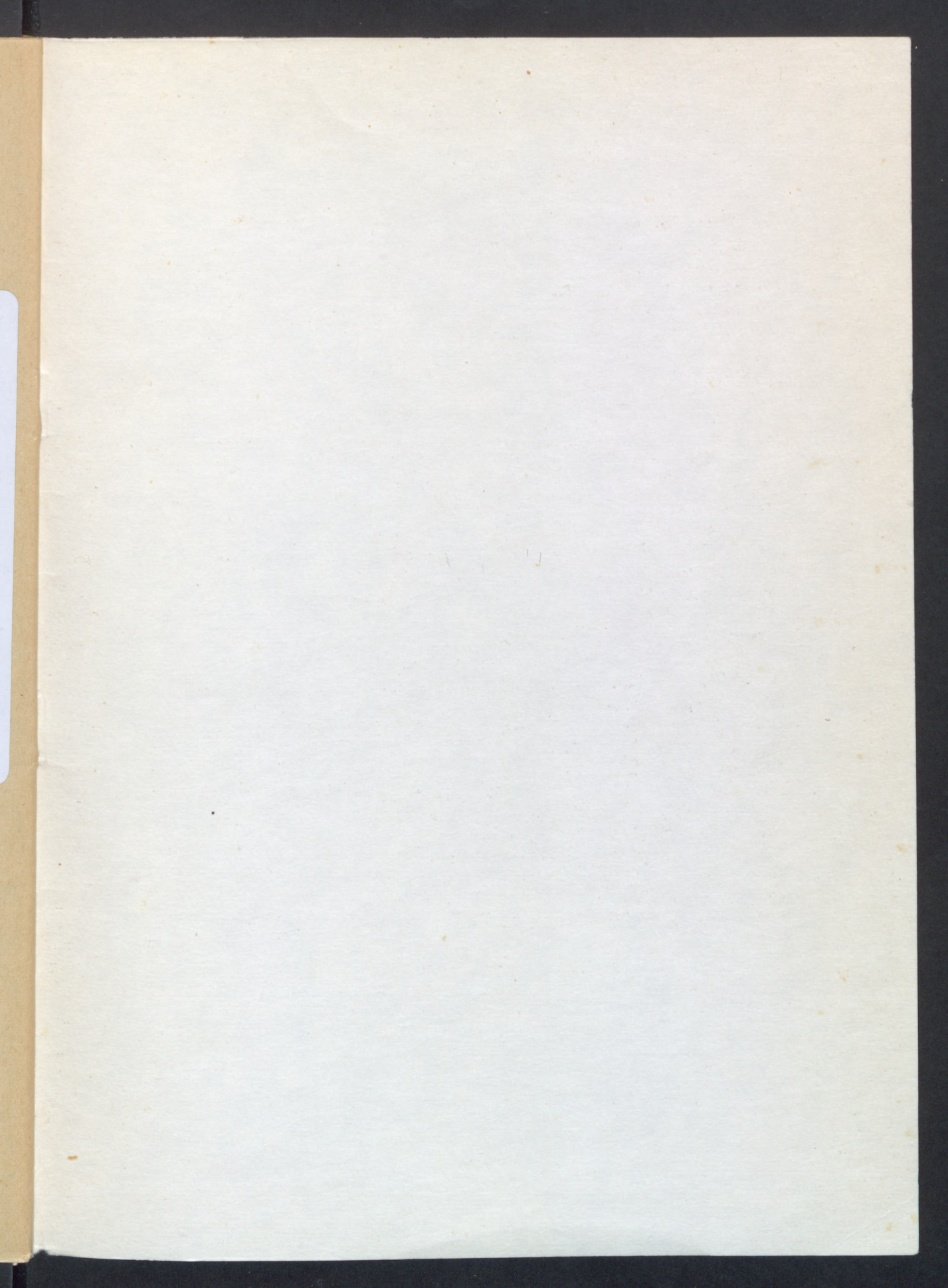
54. Wörterbuch Sozialarbeit (D. Kreft -- I. Mielenz) Beltz, Weinheim u. Basel
1980
55. In Italien. Dossier. Berufsbildung, no. 12. CEDEFOP Berlin W. 1983. 56.
old.
56. Berufsbildung von Jugendlichen in neuartigen Beschäftigungsbedingungen.
Konferenzbericht. CEDEFOP. 17. old. Luxemburg, Amt für amtlich.
Veröffentlichungen der EG 1985.
57. In der BRD. Dossier. Berufsbildung No. 12. 61. o.

Ára: 50 Ft

A Kutatás közben sorozatban eddig megjelent füzetekink:

Költségvetési reform és az oktatás finanszírozása (Tudományos konferencia a Kossuth Klubban, 1989. június 7.)

Halász Gábor: A tanügyigazgatás jövője

Bessenyei István: Nyugat-európai oktatáspolitikai tendenciák

Lukács Péter: Beszélgetések a tantervpolitikáról

Terveinkből:

Benke Magdolna - Forray R. Katalin - Kozma Tamás: Adatok és elgondolások az oktatás fejlesztési koncepciójához.

Csak reformot ne? (Tudományos konferencia a Kossuth Klubban, 1989. szeptember 28.)

Forray R. Katalin (szerk.): Falusi iskolák szerepe és arca (Esettanulmányok)

Kozma Tamás: A felsőoktatás fejlesztése: regionális megközelítésben

Szilágyi Klára - Gódor András: Továbbtanulási esélyek Dányban

Forintos György: A pedagógusok kultúráközvetítő szerepe

Vizsgarendszer Magyarországon? (Tudományos konferencia a Kossuth Klubban, 1989. november 1.)

Lukács Péter: Van-e "európai útja" az oktatásfejlesztésnek?

Forray R. Katalin: Általános iskolások iskolai közérzete

Szabó László Tamás - Horváth Zsuzsa: Menekültek és iskolai beilleszkedés. Támponatok egy probléma interkulturális vizsgálatához

Csongor Anna - Kravjánszki Róbert: Cigányszervezetek oktatáspolitikai koncepciói

Farkas Péter: Szakképzési modellek

Vágó Irén: Az intézményes tehetségnevelés helyzete Magyarországon

Kocsis Mihály: A tanítóképző főiskolák kerettanterveinek összehasonlító elemzése

Kocsis Mihály - Zsolnai József: Az értékközvetítő és képességfejlesztő pedagógusképzés egy lehetséges modellje

Ladányi Andor: Felsőoktatáspolitikai 1956-1988.

Balázs Éva - Kocsis Mihály - Vágó Irén - Zsolnai József: Külső és belső vizsga a képességfejlesztő kísérletben

Balázs Éva - Kocsis Mihály - Vágó Irén - Zsolnai József: A tanítóképzés kísérlet tapasztalatai

Balázs Éva - Surányi Bálint: A demográfiai csúcs áthaladása az oktatási rendszeren - általános iskolai igazgatók szemszögéből

Liskó Ilona: Iskolavezetési stratégiák